

М. МӘММƏДОВ
Азәрбайҗан ССР маариф назири.

АЗƏРБАЙҖАН МƏКТƏБЛƏРИ ЕНИ ДƏРС ЕЛИНДƏ

Сов.ИКП XX гурултайынын маариф сәһәсиндә гаршыя гойдугу тарихи вәзиғәләри вә Азәрбайҗан КП XXII гурултайынын гәрәрларыны еринә етирәтәк республикамызны маариф органлары, мәктәб вә мүәллимләри кечән дәрә илиндә үмуми иҗбари тәһсилни еринә етирилмәсиндә, бөйүмәкдә олан һәсил коммунист тәрбиясиндә, шакирдләрин билийини кейфийәтчә яхшылашдырылмасында, бүтүн тә'лим-тәрбия ишини сәвийәсинин һүҗсәлдиһмәсиндә, политехник тә'лимин еринә етирилмәсиндә бир сыра мувафәғийәтләре наил олушлар.

Ҷари 1958 — 1959-чу дәрә или халғ маарифи сәһәсиндә ени мүвәфғәғийәтләр иди олачағдыр. Бие ени дәрә илиндә еднелик вә орта тәһсилни даһа да кенишләндирилмәс, мәктәбләрдә тә'лим-тәрбия ишини яхшылашдырылмасы сәһәсиндә бөйүк ишләр кәрмәлийик. Бу ил Маариф Назирлигини табелийиндә олан мәктәблә 593 миң шакирд охуячағдыр ки, бу да кечән дәрә илиндәкиндән 14,507 нәфәр чохдур. 85 миң ушағ илк дәрә мәктәбә кәләчәкдир. 564 ашхам фәһлә вә кәндли кәңчләр мәктәбиндә 51 миң кәңч тәһсил алачағдыр ки, бу да кечән илдәкиндән 5,609 нәфәр чохдур. 80 ени мәктәб ачылачағ, мәктәбләрин янында тәшкил әдлиймиш интернатларын, һүсус мәктәбләрин, интернат-мәктәбләрин шәбәһәсидә кәйли кенишләндириләчәкдир.

Республиканын мәктәбләриндә ени дәрә илинә чидди һазырлығ кәрүлмүшдур. «Мәктәбләрин вә диҗәр ушағ мүәссисәләрини ени дәрә илинә һазырланмасы һағгында» Азәрбайҗан ССР Назирләр Советини вә Азәрбайҗан КП МК-нын 1958-чи ил 27 май тарихли гәрәрини еринә етирилмәс иәтиҗәсиндә республикада халғ маарифи шәбәләри, мәктәбләр, кәнд советликләри, колхозлар, совхозлар, мәктәбләр үзәриндә һәмиләк әдән иләрә вә мүәссисәләр арасында мәктәбләри ени дәрә илинә нүмунәви һазырламағ үчүн сосялизм ярышын кенишләндирилмишдир. Зәһмәткешләр мәктәбләрин ени дәрә илинә нүмунәви һазырланмасын тә'мин әтмәк үчүн үзәрләринә конкрет әһдәликләр кәтүрмүшдүләр.

Азәрбайҗан ССР халғ маарифи ишчиләри мәктәбләри ени дәрә илинә нүмунәви һазырламағ үчүн Молдавия ССР маариф ишчиләринә сосялизм ярышы муғавиләсә бағламышдылар. Һәмин сосялизм ярышын шәртләриндә еднелик үмуми тәһсилни вә орта тәһсилни кенишләндирилмәс, мәктәбләрдә политехник тәһсилни вә әмәк тәрбиясинин яхшылашдырылмасы, мәктәбләрин мадди базасынын мөһкәмләндирилмәсә вә с. нәзәрдә тутулурду.

Ели дәрә илинә һазырлығла алағадар оларағ бүтүн шәһәр вә кәндләрдә мәктәб яшлы ушағ вә ениетмәләр уҗотә алынмыш, оларны һәмсынын мәктәбә чәлб әдлиймәс үчүн тәдбирләр кәрүлмүшдур.

Демәк олар ки, бүтүн мәктәбләрдә, интернатларда вә диҗәр ушағ тәрбияси мүәссисәләриндә әсәсли вә җари тә'мир ишләри баша чатдырылмыш, ғыш үчүн ялаҗағ тәдәрик әдлиймишдир. 850-дән артығ мәктәб бинасында әсәсли тә'мир иш апарылмыш, мәктәб вә мүәллимләр үчүн 80 миң кубметр одун тәдәрик әдлиймишдир.

Тә'лим-тәрбия ишини кейфийәтчә даһа да яхшылашдырмағ, политехник тә'лими кенишләндирмәк үчүн мәктәбләрин тәдрис-мәтериал базасы мөһкәмләндирилмиш, җаҗымаян яғни вәсәнт, лаборатория аваданлығы олдә әдлиймишдир. Биринчи ярым илдә бу ишә 9 миллион маата гәдәр вәсәнт хәрәләндирилмишдир.

Бир чох мәктәбләрдә ени тәдрис кабинәләри вә з'малатханалар тәшкил әдлиймишдир. Ени дәрә ил үчүн мәктәбләрдә 2,000-дән артығ физика, химия, биология кабинәси вә лабораториясы, 550-дән артығ з'малатхана, иш отағы, машынуһаслығ, электротехника, автомобиль кабинасы һазырланмишдир. Һәми тәшкилатлар тәрәфиндән мәктәбләрә оларла автомобиль, трактор, комбайн вә мүхтәлиф кәнд тәсәруфат аләтләри верилмишдир.

8—9-чу синифләрдә охуян миллирәлә шакирд яй тәтили дәрүндә колхозларда вә сәнаә мүәссисәләриндә истәһсалат тәҗрүбәси җечмишдир. Республиканын районларында шакирдрәдән ибарәт 800-дән артығ истәһсалат бригадасы ярадылмышдыр. Колхоз истәһсалатында чалышан бу бригадалар 46 миңдән артығ шакирдә оһатә әдир.

1958-чи илдә институтлары биртирмиш кәңч мүәллимләр мәктәбләрдә ерләшдирилмиш вә мәктәбләр педагожи кадрларла тә'мин әдлиймишдир. Мәктәбләрә 1,500-ә гәдәр кәңч мүәллим кәндәрилмишдир. Мүәллимләри тәҗмилләшдирмә институту да ени дәрә илинә һазырлығла алағадар оларағ кәйли иш кәрүмүшдур. Институтун тәшкил әт-

дийи курсларда 3 миңдән артығ мүәллим ихтисасыны артырмишдыр.

Мәктәбләрин дәрсликләрлә тә'мин әдлиймәсә сәһәсиндә да кәйли иш кәрүлмүшдур. 90 аҗда дәрслик чап әдлиймишдир ки, буларын да үмуми тиражы 2,883 миң нүсхәдир. Республикамызда олан рус, әрмәни вә күрҗү мәктәбләри үчүн вахтында дәрсликләр кәтирилмишдир. Мәктәбләләр үчүн язы ләвазиматы сатышны тәшкил әдлиймишдир. Тичарәт тәшкилатлары тәрәфиндән районлар кифайәт миғдарда ушағ аялҗабысы, шакирд пәлтарлары вә саир кәндәрилмишдир. Мәктәб буфетларини шәбәһәсини кенишләндирмәк үчүн дә тәдбирләр кәрүлмүшдур.

Бу ил миңләрдә мәктәбли ени биналарда дәрә башламышдыр. Мәктәб биналары тикинтисиндә, тә'лим з'малатханалары ярадылмасында колхозларын вә мәктәбләр үзәриндә һәмиләк әдән тәшкилатларын вәсәтисилә кәйли иш кәрүлмүшдур. Ҷари илин биринчи арасында колхозлар тәрәфиндән 38 мәктәб бинасы, 82 синиф отағы вә 12 з'малатхана тикилмишдир, 74 мәктәб бинасы вә 23 з'малатхана тикилмәкдәдир. Әли Байрамлы райондағы Калинин адына кәнд тәсәруфат артелинин үзәрләри ени бир орта мәктәб бинасыны тикиб гуртармағадир. «Октябрын 40 иллий» колхозу вә Җданов адына колхоз еднелик мәктәб бинасы тикилләр. Гарякин районундағы «1 Май» колхозу биртипли ләйһә сәсәсиндә орта мәктәб бинасы тикмәйә башламышдыр. Ләчын районунун Вагадин, Ардашаван, Чимчиһли кәндләриндә колхозчулар тәрәфиндән мәктәб интертасы үчүн биналар тикилб гуртармышдыр. Тавус районунда 6, Варташен районунда 4 интернат ишә әдлиймишдир. Бүтүн бу тәдбирләр ени дәрә илиндә Әли Байрамлы, Гарякин, Масаллы, Тавус районларында вә башга бир сыра районларда бирнәвәдли мәшғәләйә кәчмәйә имкан верир.

Август айынын ахырыларында бүтүн районларда мұзқилимдерінің ән-энесі август мұшавирәсі кечірілмишди. Һәммин мұшавирәләрде кечән дәрс илһини еқунлары вә 1958—1959-чу дәрс илһидә мәктәбләрдин гарышында дуран вәзифәләр мұзакирә эдиһмишди. Мұшавирәләрдин үмуми иңгәсәләриндә шакирдләрдин әмәк тәрбийәсинин вәзийәти вә ону ахшылашдырмағ тәдбирләр иһағында, мәктәбләрде идея-тәрбийә иһшинин ғүвәтләндирәлмәс иһағында мәсәлә мұзакирә эдиһмишди. Бөлмә иңгәсәләриндә да мүйһм мәсәләләр мұзакирәйә тоғулмушди. Элмәләрин әсәсләринин тәдريس, биринчи ярым ил үчүн тәдريس материалларын планлашдырғилмәс, Азәрбайҗан дилһини ени орғографиясынын тәбтиги, Азәрбайҗан тарихиниң вә совет йүгүгә әсәсләринин тәдريس мәсәләләр иһура дахилди.

Ени дәрс илһидә һазырлығда Ағдаһ, Әли Байрамлы, Варташен, Давәчи, Газымәмәд, Көйҗай, Жданов, Масаллы, Нахчыван районлары зәһмәткешләринин даһа ахшы ишләдикләри гейд эдиһмәлиди. Республикамызда онлар ени дәрс илһидә һазырлығы һамыдан әввәл баша чатдырлымышлар. Лакин гейд эдиһмәлиди ки, ени дәрс илһидә һазырлығда нөгәсанларда да йол вәрилмишди. Бир сыра районларда мәктәбә чәлб эдиһмәли олан ушағларын үчүгү дүкүң апарылмамышди, ушағларын һамысыны тәһсилә чәлб әтмәк уғрунда мубаризә әзилди. Гах, Астраханбазар, Елях, Маразә, Сабирабад, Чаммаз, Сәфәриеве районларынын бир сыра мәктәбләриндә сон күнләрәдәк тәмир иши баша чатдырлымышди. Киҗайот гәдәр аңачаг даһинишмишди. Лазымы тәдريس-мәдди база ярадылмамышди. Мәктәбләр ени тәҗин эдиһмиш мұзәллимләр үчүн лазымы иш шәраити ярадылмамышди. Дәрсликәләрин сатылышының тәшкилһидә дә нөгәсанлар варды.

Республика Маариф Нәзарийин иҗтимаийәтиңн көмәйлә ени дәрс илһидә һазырлығда олан нөгәсанлар арадан галдырды, бүтүн мәктәбләрде мәшғәләләрдин мұтәәккил башланмасы үчүн тәдбирләр көрүр.

Халғ маариф органларынын гарышында дуран мүйһм вәзифә, үмуми иҗбар иһәсилһини ериңә етирилмәсиди. 7—15 яшлы бүтүн ушағ вә ениетмәләр үмуми иҗбар иһәдиллиҗ тәһсилә әһәтә эдиһмәли, орта тәһсил планы тамамилә ериңә етирилмәлиди. Чәри дәрс илһидә шакирдләрдин мәктәбәлән аһынмасы һалларыны тамамилә арадан галдырмағ вә үзүрлү сәбәб олмадан мәктәби арымчығ бурахыб кетмиш ушағлары керн гайтармағ үчүн бүтүн тәдбирләр көрүлмәлиди. Һәр бир районда, һәр бир кәндә үмуми иҗбар иһәсилһини ериңә етирилмәсә үзәриндә чидди нәзарәт тоғулмәли, бу ишдә көнд Советләрдин, мәктәб директорларынын мәс'улийәти артырғилмәли, шакирдләрдин мәктәбә мүнәтәзәм давам әтмәләринә манечилик тәрәдән сәбәбләр вәхтиндә арадан галдырғилмәлиди. «Азәрбайҗан ССР-дә ушағларын үмуми иҗбар иһәдиллиҗ иһағында» Азәрбайҗан ССР Али Совети Рәясәт һей'әттинин формһиндә кәнд ерләриндә олан колхозларын, совхозларын, идарә вә мүәссәсәләрин рәһбәрләр иһура мүйһм вәзифә тоғулмушди. Бу да мәктәбәлән ушағ ерләрдә аһан ушағларын араба вә машиналарда мәктәбләрә апарылмасынчә тәмин эдиһмәсиндән ибарәтди. Ушағларын мәктәбә көндәрмәйән вә онлары еддиллиҗ мәктәбдә битирәндәк тәһсилдән аһыран вәлидәйһләр үчүн изибати мәс'улийәт мүйһбән эдиһмишди.

Фәрманын бу тәләбләр иһәр ерә ериңә етирилмәлиди.

Ени дәрс илһидә мәктәб вә мұзәллимләримизин гарышында бөйүк өзгәңләр дурур. Мәктәбләримиздә охуң шакирдләрдин сайы кетдикчә артыр. Шакирдләр эһмин әсәсләрин кетдикчә даһа дәриндән йәһәлләнирләр. Лакин мәктәбләримиздә

анарылан тәһлим вә тәрбийә иһиндә чидди нөгәсанлар да варды. Буналардан башлыҗасы тәһлимнә һәтдә, әмәкдән вә иһәсәләтәдән айры дүшмәсиди. Н. С. Хрушшов йолдаш УЙЛККИ XIII гурултайындакы чыхышында кәстәриһишди ки, мәзуларын али мәктәбләрә дахил олмасыны тәһмин әтмәйи өз гарышында әсәс вәзифә тоға орта мәктәб кәңчәләрин әмәли фәәлийәтә, әмәйә һазырланмасынчә эһф тәһмин эди.

Халғ маариф органлары, мұзәллимләр, бүтүн совет иҗтимаийәти Н. С. Хрушшов йолдашын чыхышында ирәли сүрүлүш бир мәсәлә—мәктәб ислаһаты мәсәләсини һәрәртлә мұзакирә эдилрләр. Һазырда халғ маарифинин ени системә һазырланыр. Бу системә мәктәбин әсәсли сүрәтдә еһиндән гурулмасынчә, ушағ вә кәңчәләрин политехник вә иһәсәләт тәһсилһини нәзәрдә тутур.

1958—1959-чу дәрс илһидә мәктәбләр мөвҗуд тәдريس планлары, программалары вә дәрсликәләр әсәсиндә ишләйчәкләр. Буна һәмьярағ ени дәрс илһиндән бүтүн тәрбийә вә тәһсил системини еһиндән гурулмасынчә чидди һазырлығ көрүлмәс мәсәлидә истифадә эдиһмәлиди.

Партия вә һөкүмәт мәктәбин гарышында башлыҗа бир вәзифә тоғулмади ки, бу да кәңчә нәсли һәтә, фәйдалы әмәйә һазырламағдан, кәңчәләрә әмәйә, сосиялизм чәмийәтинин принципләринә бөйүк әһтирам һиссә тәрбийә әтмәкдән ибарәтди. Н. С. Хрушшов йолдаш УЙЛККИ XIII гурултайындакы чыхышында кәстәриһишди ки, совет мәктәби һәртәрәфили инжиһаф әтмиш тәһсилли аһамлар, эһмин әсәсләрини ахшы билән вә бунучла бәрабәр әмәк чәһбәсиндә мүнәтәзәм сүрәтдә ишләмәйи бәһарән аһамлар һазырламали, кәңчәләрә чәмийәт үчүн фәйдалы олмағ, чәмийәт үчүн зәури олан кәмәтләрин иһәсәсалында фәәл сүрәтдә иштирак әтмәк сәһи тәрбийә әтмәлиди. Мәктәбә дахил олан бүтүн

ушағлар фәйдалы әмәйә, коммунизм чәмийәти гуручүлүгүндә иштирака һазырланмәлиди.

Мәктәбин гарышында дуран бу әсәс мәсәләләрә уғрун оларағ чәри дәрс илһидә мұзәллимләрдин, мәктәб рәһбәрләринин вә халғ маарифи органларында чалышан ишчиләрин гарышында дуран мүйһм вәзифә политехник тәһсилни һәтә кечирилмәсиндән, шакирдләрдин тәһсилһини иҗтимаи-мәһсулдар әмәкдә әләғәтәндирәлмәсиндән, кәңчә нәслдә әмәйә коммунизм мүнәсәбитә тәрбийәсиндән, орта мәктәбә битирән кәңчәләрин әмәли фәәлийәтә һазырланмасындән ибарәтди.

Кечән дәрс илһидә, һәр бир мәктәб һәммин мәсәләләр иһәл әтмәк үчүн мүйһбән дәрәҗәдә фәәлийәт көстәрмиш вә бир чох мәктәб бу сәһәдә гиймәтли тәҗүбә топламышди.

Мәктәбләр политехник тәһлимнә мәғсәдләрин даһа артығ уғрун олан ени тәдريس планларына кечирилмишди. Бүтүн мәктәбләрдә әл әмәйи дәрсләри, тәдريس-тәҗүбә сәһәләриндә вә мәктәб әмәләтханаларында әмәли мәшғәләр, машинашунасынчә, электротехника вә кәнд тәсәруфатына даир практикүм кечирилир. Бир сыра мәктәбләрдә шакирдләрдин арузусундән асылы оларағ мұхтәлиф пешәләр өйрәдилди. Иһәсәләт тәһлимнә, шакирдләрдин иҗтимаи-мәһсулдар әмәйә чәлб эдиһмәсә кетдикчә даһа да кенишләнди. Бақыда, Кировабада, Сумгайытда вә башга шаһәрләрдә 71 мәктәбдә 144 иһәсәләт тәһлимни сифи ярадылымышди. Кечән дәрс илһидә орта мәктәбләрин юхары синифләриндә охуң 4 миндән артығ шакирд мүйһбән мүәссәсәләрә тәһким эдиһмиш вә иһәсәләтдә ишләмәккә чилинкәр, токар, тракторчү, электрик, нефтьчәхмара оператору көмәкчиси пешәсинә вә сәир пешәләрә ййәләнмишди. Йә тәһли дөврүндә бир чох мәктәбләрдә шакирдләрдин иһәсәләт тәҗүбәси кечирилимишди. Бир чох кәнд мәктәбләр колхоз-

23

мәк бачарыгынын инкишафыны тэмин этмирләр.

Әвәлләрдә олдуру хими, ено дә ана дилиндән, риязийятдан вә геири-рус мәктәбләрәндә рус дилиндән мүвәфәқ олмаян шакирләрәни саһи чохлур. Нәр бир мәктәбдә бу чидди нөгсаня арадан галдырмаг үчүн гәти тәдбир көрүлмәлидир.

Ана дили вә рус дили муәллим-ләри чох вәхт дәрси шакирләрәдән сорушаркән вәхтдән сәмәрәли исти-фада этмирләр. Шакирләрә аз иш-ләдиляр, дәрсдә кечилән ени мате-риалын мөһкәмләндирилмәсинә, ша-кирдән шифаһи вә ызыла нитгинни инкишафына лазымынча әһәмийәт веририләр.

Риязийят муәллимләри шакир-ләрдә мәнтиги тәфәккүрү, фәза тә-сәввүрүнү зәиф инкишаф этдирил-ләр. Ондар шакирләрәдә риязи һе-сабдалары вә чевирмәләрә даир мөһкәм вәрдишләр тәрбийә этмир-ләр. Бу нөгсан мәктәбләримиздә арадан галдырылмалыдыр.

Шакирләрән идея-сиия тәрби-ясиндә бөйүк әһәмийәти олан әдәбият, тарих, чография ки-ми фәһләрин лазымынча гиймәтләнди-рилмәсинә һалларына гаршы му-баризә апарылмалыдыр. 1957—1958-чи дәрс илиндән мәктәбләримизни Х синифләрәдә кечилән ән ени тарихин, һабелә 1958—1959-чу дәрс илинин икинчи ярысында башла-раг тәдريس әдиләчәк совет һүгүгү әсасларын тәдريسинә хуsusи фи-кир верилмәлидир. Бу ил IX—X синифләрәдә бир фәһн олмаг ә'тиба-ридә Азарбайжан тарихи кечиләчәк-дир. Бу мәсәләдә хуsusи фикир вер-мәк вә бу фәһни тәдريس эдән муәл-лимләрә ярадым көстәрмәк лазы-мыр.

Шакирләрән әмәли фәалийәтә һазырламасында физика, химия вә биология фәһләринин бөйүк әһ-әмийәти вардыр. Сон вәхтлардә бир чох еддиллилик вә орта мәктәб-ләрдә һәмин фәһләрин тәдريس нә-зәрә чарлачаг дәрәчәдә ахшыла-мышдыр. Буунда бәрәбәр һәлә фи-зика, химия вә биология кабинет-лә-

ри аваданлыгдә кифайәт дәрәжәдә тәчииз әдилмәйән вә һәмин фәһләр ашагы сәвийәдә вә мүчәррәд шә-килдә кечилән орта вә еддиллилик мәктәбләр аз дейлидир. Бир чох мәктәбләрә програмда нәзәрә ту-тулан лаборатория мөшғәләлери вә әмәли ишләр еринә етирилмир, мәктәбняни тәдريس-тәчүбә сәһәлә-риндә иш ахшы тәшкил әдилмә-мишдир. Белә мәктәбләрәдә физика, химия вә биологиядан шакирләрәни билиғи формал характер дашыйыр, муасир сәиә вә кәнд тәсәрүффаты истеһсалатын әһми әсаслары һаттында шакирләрәни айдын тәсә-вүрү олмур, онлар физика, химия, би-олокюдан тәчүбә апармагдә ла-зы-мы вәрдиш әлдә эдә билириләр. Чи-ри дәрс илиндә физика, химия вә би-олокюдан тәдريسинә вә һәмин фәһ-ләрәдән шакирләрәни билиғиндә олан нөгсанларын арадан галды-рылмасына чидди фикир верилмә-лидир.

Ени дәрс илиндә химия муәллим-ләринин гаршысында хуsusиәд бө-йүк вәзифәләр дурур. Сов.ИКП МК май Пленумунун гәрәри шакирләр-әни химия аид билик вә тәчүбә вәр-дишләрә илә, химия истеһсалатынын әсасларынә даир биликкә мөһкәм сийаландырмагы тәләб эдир. Мә-ктәбдә бу фәһнин тәдريس элә гурул-малыдыр ки, шакирләрә химия эли-нин әсасларына даир мөһкәм вә ар-дычыл билик әлдә этсинләр, химия-нын муасир наильийәтлери илә та-ныш олсунар, бу биликдән халг тәсәрүффатынын мүхтәләф сәһәлә-риндә истифада этмәйи бачарсынлар вә беләликлә химия сәнаиндә әмәйә һазырламыш олсунар.

Вәтенимизин бейназхалк әләғәлә-рини кенишләмәси вә нуфузуну сүр'әздә артмасы илә әләғадар ола-раг харичи диллери билимәйән вә бу дилләрән тәдريسини әһәмийәти артыр. Олур ки, мәктәбләримиздә бу фәһнә хуsusи дигәт етирилмәлидир. Ени дәрс илиндә харичи дилләрәни тәдريس ахшылашдырылмагдә, һәм дә кечилән харичи дилдә шакирләр-әни нитг инкишафына хуsusи дигәт етирилмәлидир.

Ушаг вә кәңләләр һәртәрафи инкишаф этдирилмәси вәзифәсә мә-ктәбләрәни физики вә әстетик тәр-бияси мәсәләсини ән плана чәкир. Бу ил һәмин мәсәләләрә чидди мәш-ғул олмаг лазымыр. Мәктәб вә ХМШ рәһбәрләри эд дигәтләрини бүтүн синифләрә бәдән тәрбияси тәдريسини ахшылашдырылмасына йәһәтләмәлидир. Бәдән тәрбияси сәнаиндә синифләр вә мәктәбдән кәнар ишләр түвәтләндирилмәли-дир. Мәктәбләрәдә рәсм вә рәсмхәт тәдريس даһа ахшы тәшкил әдилмә-лидир. Бир чох еддиллилик вә орта мәктәбләрәдә һәмин фәһләрин тәд-рис тәһазүбәхш дейлидир. Тәсвири инчәсәһәт дәрһәһәрин тәшкилиндә, шакирләрәни сәркәни вә музейләрә экзюскурсия апарылмасына әһәмий-йәт верилмир. Ени дәрс илиндә бу чүр нөгсанлар арадан галдырыл-малыдыр.

Нәгмә дәрсини, шакирләрәни му-сини тәрбиясини, бу сәһәдә синиф-ләр вә мәктәбдән кәнар ишләрәни ке-нишләндирилмәсини, мәктәбдә ушаг-лардан ибарәт хор вә оркестр яра-дылмасынә да иунутмаг олмәз.

Мә'лумдур ки, мөһкәм билик вә вәрдишләрәни әсасы итидад синиф-ләрәдә яралдыр. Мәһз бу синифләр-дә шакирләрәдә чалышғанлыг, әмәк-сәворәтл, мүстәгил фикирләшмәк, мушәһидәчилик, китаб үзәркдә иш-ләмәк бачаргы тәрбийә әдилмәли-дир. Буна баһмайраг сон илләрдә, мәктәб рәһбәрләр итидад синиф-ләрә, бу синифләрәдә тә'лим-тәр-бийә просесинә дигәтә зәифләтмиш-ләр. Бир чох дәрс һиссә мүддир и-тидад синифләрәдә дәр дөйән муәл-тимләрә баш чәкмәйи, ана дили, ри-язийят, рус дили муәллимләрини он-ларын дәрсләринә кәндләмәй һеч дә эзләри үчүн вәзифә һесаб этмир-ләр. Итидад синифләрәдә шакирл-ләрин билиғини мөһкәмләндирмәк, онларын көрүш даирасын кенишлән-дирмәк, синифдән кәнар вәхтлардә шакирләрәни муғаласынә тәшкил этмәк мәсәләлери надир һаллардә мәктәбләрәни методдирләшмәләрин-дә вә педагогик шураларында муза-кифә әдилир. Шакирләрә дәрин,

мөһкәм биликлә, әмәли вәрдиш вә бачарыгдә сийаландырмаг үчүн зәуруи шәрт олмаг әтибарилә и-тидад синифләрәдә тәдريسин ахшы-лашдырылмасына дигәтәти артырмаг лазымыр.

Шакирләрәни дәрин вә мөһкәм билиғи уғрунда муваризанын муәф-фәғийәти мәктәбдә дахили рәһбәр-лийин вәзийәтиндән, тәдريسин кей-фиғийәти үзәриндә итхисаслы педаго-жи нәзәрәтдән чох асылдыр. Ана дилиндән, рус дилиндән, риязийят-дан, физикадан, тарихдан вә бә'зи башга фәһләрдән бир чох шакирләр-әни билиғини зәиф олмасы, һәр шейдән әвәл көстәрир ки, һәлә бү-түн педагожи коллективләрдә табәг-чыл тәдريس методлары тәбтиг әдил-мир, бир сыра мәктәбләрәдә дәрсләр гуру вә марәсгәз кечир.

Шакирләрәни үмүмтәһсил сәвий-ясини әүксәдләтмәси, онларын мөһкәм билик әлдә этмәләри, һәр шейдән әвәл, педагожи әмәйин нәти-сәси үчүн һәр бир муәллимни вә мәктәб рәһбәрини мә'нави мәс'улий-йәтин артырмагы тәләб эдир. Һәр бир мәктәбдә партия вә һәмкарлар иттифәгы тәшкилатларынын фәәл көмәйилә педагожи ишдә олан ән кичик гүсүрларә гаршы барышмәз мунасибәт ярадылмасына нәил ол-малыдыр. Бүтүн муәллимләрин фәәл тәдريس методларындан истифада эт-мәләринә, дидактик принципләри көзләмәләринә чалышмалыдыр.

Мәктәбләримизин муәвфәғийәт-лә ирадилимәсиндә һәлләчиди шәрт-ләрдән бири бабагчыл тәчүрүбәдән, бабагчыл муәллимләрәни тәбтиг эт-дилләрәи сәмәрәли усул вә асылла-рдән ярадычыллыгдә истифада этмәк-дән ибарәтдир. Буна көрәди ки, ба-багчыл педагожи тәчүрүбәни йорул-малдан тәбтиг этмәк, бу тәчүрүбәни мәктәбдә тәбтиг олунмасына чалыш-маг мәктәб директорунун вә дәрс һиссә мүддирини билаваситә борчу-дур.

Бүтүн шакирләрәни дәрин вә мөһ-кәм билик әлдә этмәси уғрунда му-баризә һәм бүтүн халг маарифи ор-ганларынын, һәм дә муәллимләрин башлыча вәзифәсидир. Әкәр бир ком-

плекти кәнд мәктәби мұәллимнән түтүмү Маариф Назирлидинни, мұәллимләр тәкмилләшдирмә институтун, элми-тадигат педагогжи институтун эшчисиңәдә һәмә ишкүзарлыгыла бу мубаризәйә гошуларса ишнин мұәвфәғийәтә тәмин әдиләр.

Коммунист партияси кәңч нәслин идея-сиyasi тәрбийәсини мәктәбин ән мүһүм вәзифәси һесап әтмиш әә әтигәдәдир. Дәйә биларик ки, кәңч нәслимиз мәктәбдә идеячә мәтнләшир, оғлан вә ғызларымиз айдик материалест дүнякөрүшү илә һәятә аттылар, әмәйн севирләр. Лакин бу да мәһүмдур ки, әлдә әдилән мұәвфәғийәтләрә баһмаярат, тәрбийә ишларини сәвийәси бизи тәмин өдә билмәз. Комсомолун XIII турутайына УИЛККИ МК-нын һесабап мәрәзсиндә һағлы оларат кәстәрлимиздир ки, айры-айры кәңчләр исти шитилләк шәраитиндә бөйүйүрләр, олар һәр һансы чидди һәят сынағларына уйрунлашмашлар, буна көрә дә илк чәтинликләрә раст кәлдикдә дәрһал керә чәкириләр. Бәзн оғлан вә ғызлар һимәйәчиликл әһвал-руһийәси илә яшайларат, олар өз һүңүрларын ахшы билдикләри һалда, чәмәййәт гаршысындакы вәзифәләрини яддан чыхарырлар, дөвләтдәң чох шәй тәләб әдир, лакин она аз шәй верирлар.

Айры-айры кәңчләрдә яд тәсирә гапылар, харичә әлкәләрин тәһзүвү әтмиш иңчәсәһәтинә уор, совет әхлагына зидд һәрәкәтләрдә йол верирлар. Оғлан вә ғызларын бир гисмә доғма әдәбияты, тәсвири иңчәсәһәти, мусигияни ахшы бидмир, адамларын гаршылыгыла мұнасибәтәндә ахшыны пиләдән айырмағы бачармыр.

Тәһсүсләрдә гөйд әдилмәлидир ки, бәзи мәктәбләрин педагогжи коллективләри, комсомол вә пионер тәшкилатлары лазымы сайыгыла кәстәрмир, айры-айры шакирдләри коллективдән айры дүшдүйүнү көрмүрләр. Олар тәрбийә ишнин эңифләтмишләр. Бундан олава, педагогжи коллективин фәалийәтәндә идея-сиyasi тәрбийәнин мөвгәи һеч дә һәмәшә дүжүн баша дүшүмүр. Бәзн

һалларда идея-сиyasi тәрбийәйә ишнин айры бир сәһәси кими бахылыр. Һәлбүткә идея-сиyasi тәрбийә бүтүн тәһсүл-тәрбийә просесини әһәтә әтмәлидир.

Шакирдләри идеячә мәтнләшдирмәйн конкрет йолларын мұйәйн әдәркән бүтүн кечилән фәнләр, синифдән кәнар ишн бүтүн көвләри, һәсәлә илә вә ичтимәийәтлә әләгә нәзәрдә тутулмалыдыр.

Мәктәбләрини идея-сиyasi тәрбийәси илк нөвбәдә дәрсләрдә һәятә кеңирилер. Әкәр дәрс коммунист идеялыгы асыкыла гурулмашыдыр, тәрбийә ишнин бүтүн башга формалары нә гәдәр ахшы олсаларда, лазымы нәтиҗәни вермәйәкәдир. Буна баһмаярат бәзи мұәллимләр өз ишлариндә бәситләшдирмәйә вә идеясызлыга йол верирләр. Мәсәлән, айры-айры әдәбият мұәллимләри тәрбийә ишнин тамамилә сәдәләшдирләр. Оларын шакирдләри кеңилән бәди әсәрләрин мәтнини оқумадән онун гәһрәманлары вә идея мәзмуну һағгында, бәди мәзийәти һағгында данышар вә ялынз бу барәдә дәрсликдә азылан вә я мұәллим тәрфиндән дейилән сөвләри салча оларат тәкәр әдиләр. Бәлә мұәллимләрини шакирдләри бәдин әсәрләрдән һәвәсиз данышар, әдәбияты севмирләр. Олар өз тапышыгыларын мөбүрийәт гаршысында еринә тәтирләрәсә дә, дәрсләрдә фәаллыг кәстәрмирләр.

Мұәллимләр, халг маарифи ишчиләри гыса мүдәттә мүһүм бир вәзифәсини, «һеч бир пис дәрс олмамалыдыр» тәләбин еринә етирә биләрлар. Бунун үчүн мұәллимләрини идея-сиyasi сәвийәсини вә педагогжи мәһәрәтнин артырмаг, габагчыл педагогж тәчүрбәни кеңиш яймаг лазымдыр.

Идея-сиyasi тәрбийә ялынз әдәбият, тарих, чография дәрсләриндә дейил, һәсәлә шакирдләрдә материалест дүнякөрүшү тәрбийә өдән, олар совет әлм вә техникасынын бөйүк мұәвфәғийәтләри илә таныш эдән кимя, физика, биология дәрсләриндә дә һәятә кеңирилмәлидир.

(Шакирдләрдә әмәйә мәһәббәти,

әз билийиндән Вәтәнн хейрнә оларат шүһүрү сурәтлә истифадә әтмәк мейлини инкишад әтдирмәк хуҗуслә вәзифәдир. Бунула әләгәдәр оларат тәдрисин мұхтәлиф формаларын мәһсуллар әмәкә бирләнләшдирмәйн идея-тәрбийә ишиндә ролуну хуҗуслә гөйд әтмәлидир.

Мәктәбдән вә синифдән кәнар мәһәтәләрин просесиндә дә шакирдләр арасында бөйүк идея-сиyasi тәрбийә иши апарымалыдыр. Мәктәбдән вә синифдән кәнар моһғәләр шакирдләрини сиyasi шүһүрлуғуну артырар, оларда коммунист әхлагыны мөһкәмләндирир.

Дәрәдән кәнар вәхтларда апарылан тәрбийә ишиндә мәркәз шәхс синиф рәһбәрлидр. Республика мәктәбләрини чоғунда синиф рәһбәрләри сәйлә чалышар, шакирдләрдә совет адамларына хас олан көзәл кеңфәийәтләр тәрбийә әдиләр. Олар ингилбәл байрамлары вә әләмәтдәр күнләрин кеңирилмәсиндән, доғма шәһәрдә ингилбә һәрәкәты тарихини өйрәнилмәсиндән, шәһәрдә тәсәруфат, мәдәнийәт вә маарифин инкишафынын өйрәнилмәсиндән тәрбийә мәсәдилә бачарыла истифадә әдиләр, мұйәйн синифдә дәрә дөйән бүтүн мұәллимләри шакирдләр арасында апарылан тәрбийә ишинә чәлб әдиләр. Габагчыл синиф рәһбәрләри шакирдләрдә нәчиб сифәтләр тәрбийә әтмәк мәсәдилә ени китабларын, кино филмләрин, театр тамашаларынын музакирәсини кеңирир, маргалы әдәби кечәләр, әккурсиялар тәшкил әдир, бәди әдәбиятә кәнишләндирләр.

Синиф рәһбәрини фәалийәтәндә сиyasi мәһүмат вә мұсәһибәләр мүһүм өр тутур. Бир чох мәктәбләрдә чар һәт мөвзуларинда олмалга мүнәтәзәм сурәтдә сиyasi мәһүмат вә мұсәһибә кеңирилер. Мүнәтәзәм сурәтдә кеңирилән бу тәдбир шакирдләри чох марағландырар.

Шакирдларини идея-сиyasi тәрбийәсиндә мәктәб директорунун вә мұәллимләрин ән ахшы көмәкчиси комсомол вә пионер тәшкилатларыдыр. Лакин бу көмәйин тәсирли олмасы үчүн комсомол вә пионер ишине пә-

дагоғж чәһәтдән дүжүн рәһбәрлик кәстәрилмәлидир. Бу рәһбәрлик һеч дә гәйюмлаға, өз ирадәсини оларга гәүл әтирмәйә, һәр бир тәдбири көзә чарпидырмаға чалышмаға чеврилмәлидир, әкинә, комсомол вә пионер фәалларынын вәсәтәскә ағыллы бир сурәтлә, әдәб чәрчивәсиндә кәстәрилән педагогжи тәсирлән ибарәт олмалыдыр. Мәктәбдә комсомол тәшкилатынын рәһбәрләринә, пионер дәстә рәһбәрләринә ушаг коллективини тәшкил әтмәйн йолларыны инадла өврәтмәк, ушағлары вә енитмәләри марағландыран ишләр оларга кәстәрмәк лазымдыр.

Мәктәбләр арасында апарылан синифдән кәнар ишдә ичтимә-фәйдалы әмәк мүһүм өр тутур. Шакирдларин ичтимә-фәйдалы әмәкдә иштираки мұхтәлиф форма көб әтмиш вә чох яйлымышдыр. Мәсәлән, шакирдлар шәһәр вә кәндләрин яшыллашдырылмасында, бағ вә паркларға гулут әдилмәсиндә бөйүк иш көрүрләр. Бир чох мәктәбләрини мұәллимләри синифдән кәнар ишларин әксәрийәтнин мәктәбдән кәнардә кәрмәйә, бу ишләр ичтимә-фәйдалы бир иш кими гәтәмә вермәйә чалышырлар. Лакин бир чох мәктәбдә синифдән кәнар ишләр эңифдәр, ушағларын аз бир һиссәсини әһәтә әдир, тәсәдуфи һалларда көрүлүр. Бу нәгсәна чар дәр илиндә илк верилмәлидир. Әйәнәкәли оюн, шән байрам, мәһин, рәгәс—бүтүн булар кәңчләр һава гәдәр лазымдыр. Лакин мәктәбләр өзләрини үмүмхалг әмәйини иштиракчылар кими һисс әтириләрәсә, көрдүкләри ишн чәмәййәт үчүн фәйдалы олдуғуну көрмүрләрәсә, апарылан тәрбийә иши һеч дә көзләндән нәтиҗәни верә билмәз.

Мәктәбдә тәдрисин вә идея-сиyasi тәрбийәнин мұәвфәғийәтә мұәллимнә һазырлыг дәрәҗәсиндән, сиyasi билийини нәчә артырсындан асылыдыр. Партия вә һәмкарлар иттифагы тәшкилатларынын рәһбәрлик вә көмәйи сәйсәсидә республика мәктәбләрини чоғунда мұәллимләр идея-сиyasi сәвийәләрини вә пә-

көтүрмүшлөр жш, бу да атраф колхозлардакына нисбатан жеңил чокдур. Бундан башта ушаглар 500 сантиметр сыял басдырмышлар.

1958-чи илде республика районларында мектепбэлдерден ибарет 822 истеһсалат бригадасы вардыр, бу да 46 мин нәфәрден чоһ юһары синаф шакирднин бирлешдирир.

Белә мисаллардан чоһ котирмәк олар. Бу мисаллар орта мектепбелдердә көнч нәслин тәдريسнин ичтимәһәйфайдалы әмәклә бирлешдирмәк үчүн нә гәдәр бөйүк имканлар олдуғуну инандырычы сурәтлә субут әдир.

Лакин тәһлимин политехникләшдирилмәси үчүн бу тәдбирлар, истеһсалат тәһлими синифлары ярадылмасы, бир сыра орта мектепбелдерин ени тәдريس планына кеңирилмәси, орта мектепбелдерин юһары синифларында охуһә шакирдләр үчүн яһи алларында истеһсалат тәчүбәһәси тәшкил әдрилмәси, колхозларда мектепбелдерден ибарет истеһсалат бригадалары дүзәлдилмәси һеч дә мектебин һәятдан айры дүшмәсини арадан галдырмаг, көнчләрнин тәһлим-тәрбийәһәсини көкүдән яһшыләшдырмаг үчүн кифәйәт дейилди.

Буна көрәдир ки, халг маарифи системинин енидән гурулмасына даир Н. С. Хруштов тәрәфиндән ирәли сурулун тәкһлифләр республикамызын бүтүн ичтимәһәйфәти һәрәтлә бәйһәтир. Биз, халг маарифи системинин енидән гурулмасына даир Н. С. Хруштов йолдашын тәкһлифләрнин тамамилә мүдәфәә эдирик. Бизим фикримизчә, һәмин тәкһлифләр мектепбелдеримизнин һәятдан узар дүшмәси һүсүрунун арадан галдырлмасыны тәһмин әдир, үмүмтәһсил мектепбелдериндә, али өз орта ихтисас мектепбелдериндә охуһә көнчләрнин әмәли фәәлийәтә яһшыләшдирәлмәләри үчүн шәрәит ярадыр.

Маариф Назирлийи халг маариф органларында, орта өз али мектепбелдердә, ичтимәһә тәһшиятларда, әләгәдәр назирликләрдә чалышан ишчиләрнин фикирләрнин нәзәрә ал-

магла республикада тәһсил системинин енидән гурулмасы үчүн лайиһә һазырламышдыр. Лайиһәнин тәртиб әдәркән биз буну әсас көтүрмүшүк ки, мектебә даһил олан бүтүн ушагларға фәйдалы әмәли, коммунизм чәмийәти гуручулуғунда иштирак әтмәһә һазырламаг ләзымдыр.

Мектебин башлыча вәзифәси, көнч нәслин һәятә, фәйдалы әмәһә һазырламагдан, көнчләрнимиздә сосялизм чәмийәти принципларинә дәрән һәрмәт һиссә тәрбийә әтмәкәдән ибарәт олмалыдыр. Н. С. Хруштов йолдаш орта тәһсимин икки мәрһәләһә айырмаг өз биринчи мәрһәләдә әсас мектеб олараг сәкәһзиллик политехник мектебә тәбүл әтмәк тәкһлифини ирәли сурур. Бу мектебдә охумаг һәмә үчүн мөбүбәри олмалыдыр. Биз, бу тәкһлифә тамамилә тәрәфлар чымырдыр.

Һазырә еддиһзиллик үмүмтәһсил мектебинин 14 ишы ениетмәләри гурулардыр. Бу көнчләрнин ичтимәһәмәһсуллар әмәһә чәлб әдрилмәси, онларын әһми өз физикин инкшәһәфинин, политехник өз әмәк һазырлығынын даһә йүксәк олмасыны тәләб әдир. Мектебдә тәһсил мүддәтинин артырылмасы зәурәти дә бурадан ирәди кәлир.

Әсас сәкәһзиллик мектеб 7—15 яшылы ушаг өз ениетмәләри әһнәт әтмәли, бурада онларә үмүми өз политехник тәһсил верилмәли, мөһәви өз әстетик чәһәтдән тәрбийә әдрилмәли, әмәһә һазырланмалыдыр. Бу мектеб шакирдләрә физик әмәк мүнәтәзәм сурәтдә мәшгул олмаг бачарычы ашыламаһы, көнчләрдә чәмийәт үчүн фәйдалы олмаг, мәдди һәм мәтләрнин истеһсалында фәал иштирак әтмәк һәһәси тәрбийә әдрилмәлидыр.

Халг маарифи системимизини дигәтәләйиг чәһәтләриндән бири бундан ибарәтдир ки, бу систем СССРдә яһшәһән бүтүн халгларын милли мәдәһниәтинин инкшәһәфи үчүн көнш имканлар ярадыр, һәр бир милли республиканын спесифик хусусийәтләрин өз шәрәитини нәзәрә тутур. Бу хусусийәтләр халг

маарифи системини енидән гурулмасын иштигәмәтиндә, онун кәләчәкдә даһә дә тәкһмилләшдирилмәсиндә өз ифадасын тапмалыдыр. Мәсәлән, республикамызын Азәрбайжан мектепбелдериндә ана дили илә бәрәбәр рус дили өз бир харичи дил кешиләр. Шакирдләр әләвә олараг республикамызын чоғрафияһәсини өйрәнирләр. Бу дәрәһилин инкшәһәфи ярыһындан әтибарән шакирдләр һәмчини Азәрбайжанын тарихини кәчәкәкләр. Бүтүн бунларын нәтижәсиндә үчүнчү синифдән башлаяраг, Азәрбайжан мектепбелдериндә шакирдләрнин тәдريس йүкү РСФСР мектепбелдеринә нисбәтән жеңил чок олур. Әләвә фәһиләрнин өйрәнилмәси юһары синифләрдә һилик орта йүкүн ярыһындан чоһуну тәшкил әдир. Бунуна әләгәдәр олараг биз, үмүми тәһсимин милли мектепбелдердә тәһсил мүддәтинин 8 ил дейил, 9 ил мүйәһәй әдрилмәһәсини тәкһлиф әдирик. Бәлә олдуғда, шакирдләр мектебә 16 яшында гурутарчаглар ки, бу да онларын соһра истеһсалатә кәчмәләрини жеңил йүнкүлләшдирәчәкләр.

Бәзә әсас мектепбелдерин яһында ләзым кәлдикдә һазырлыг синифлары сахланлыр. Бу синифләрә азылға галан миллиәтләрнин тәһсил алачалары Азәрбайжан өз рус дилини яһшә билмәһәһән ушаглары (мәсәлән, татар, ләзки, талыш өз с.) тәбүл әдирләр өз онлар әсас мектебдә тәһсил алырлар.

Сәкәһзиллик (доғузилик) мектебин Азәрбайжан СССР Маариф Назирлийи тәрәфиндән һазырланмыш тәдريس лайиһәһәләриндә нәзәрдә тутулур ки, ашағы (1—4) синифләрнин әсас мәгсәди ушагларә савад, һесәб өйрәтмәкдән, онларын шифаһи өз азылы ниттинин инкшәһәфини тәһмин әтмәкдән, һәятә, табият өз чәмийәтә даир онлардә илк тәсәвүр яратмагдан, ушагларын физики һазырлығын өз әстетик тәрбийәһәсини тәһмин әтмәкдән ибарәтдир.

Әсас мектебин юһары (5—8—9) синифләриндә табият өз чәмийәтә даир әһилләрә әсәсләри мүнәтәзәм сурәтдә өйрәнилир, биһикләрнин нисбәтән тамамланмыш курсу кечилир

вә шакирдләрдә әһми-материалист дүһкәүрүшүчүн әсәсләри формаләшдирилир, онларын физики вә әстетик тәрбийәһәси кеһишләндирилир. Һәмин синифләрнин шакирдләр тәдريس әмәләтханаларында, тәдريس-тәчүбә сәһәләриндә, колхоз өз совхозларда әмәһә чәлб әдрилмәлидирләр. Бундан әләвә, гызлар әмәли сурәтдә әдәрляғын әсәсләрини өйрәнирләр.

Орта тәһсимин инкшәһә мәрһәләсиндә үмүми, политехник өз ихтисас тәһсиси муһтәлиф формаларда әләгәһәндирилмәли, тәһсил иһә мөһсуллар әмәклә сых бирлешдирилмәлидыр.

Әсас сәкәһзиллик (вә а доғузилик) мектебин гурутаран бүтүн көнчләр билваситә истеһсалатда мөһсуллар әмәһә чәлб әдрилмәли өз бундан соһра үмүми тәһсиси ичтимәһәмәһсуллар әмәклә сых әләгәдә алмалыдырлар. Сәкәһзиллик (йәхүл доғузилик) үмүмтәһсил мектепбелдерин гурутаранларын жеңил һиссәси истеһсалатә кәдәчәк өз бурада курсларда охумаглар фәрди өз бригада шакирдлийи йәлу илә ләзым күтүлән ихтисас әлдә әдәкәкләр. Көнчләрнин бу һиссәһәсини ахшам мектепбелдер өз гияби мектепбеләр шәбкәһәсиндә там орта тәһсил алмалары үчүн көнш имкан ярадылмалы, белә мектепбелдерин сайы жеңил артырылмалыдыр ки, өз тәһсилнин даһәм әдирмәк арзусунда олан бүтүн көнчләрнин һәмин мектепбелдердә охумаларына имкан верилсин.

Биз, 1959—1965-чи илләрдә фәһлә өз көнлди көнчләр мектепбелдериндә, гияби орта мектепбелдердә охуһә шакирдләрнин сайыны 45,7 миндән 71,2 миһә чәтдырмағы нәзәрдә тутулур.

Һәмин мектепбелдердә көнчләр һәминки там орта тәһсил алмалы, һәбелә истеһсалат ихтисасыны тәкһмилләшдириб дәрриләшдирмәлидирләр. Буна көрә дә фәһлә көнчләр мектепбелдериндә тәһсил мүддәти үч ил (9—11 өз 10—12-чи синифләр), тәдريس һәфтәләринин сайы өз олан көнлди көнчләр мектепбелдериндә иһә тәдريس мүддәти 4 ил (9—12 өз а

сизлийн хэмнэлт олараг мөхв эдн, мээлүм хаглара бэрбэр нүгүг вэ эсл азалдыг верди, бүтүн дүня фәһлә һаракатыны вэ милли-азалдыг һаракатыны ени пилдәй галдырды. Бөйүк Октябр сәсиалист ингилабынын тарихи эһәмийәти һаггында 1917-чи ил ноябрын 21-дә «Һүмәт» гәзетиндә Н. Нәриманов язмышды: «Русия ингилабы бүтүн чаһан тарихида тәзә, мүүһүм вә кәзәл бир сәһифәниң ачылмасына кәзәб олур.

Бүкүн империализм дәрини гуо газылыр, сәрмайәдарларын вә мүлкәдарларын умид очагы дағылыр, фәһлә вә эһәмәткешләрн тарихиндә тәзә бир сәһифә ачылыр.

Инди һәмйә ашкар олачагдыр ки, бизим идеалымыз—сәсиализм идеалы тәк бир хаял дейилдир».¹

1917-чи ил октябрын 25-дә (ноябрын 7-дә) кечә арыдан хейли кемши Смолныда икәнчи Умумурсия Советләр гуруатлары «Фәһләләрә, әскәрләрә вә кәндилләрә» ады тарихи мүрачәтинамә гәбул этди. Бу мүрачәтинамәдә дейилдири: «...ерләрдә бүтүн һакимийәт фәһлә, әскәр вә кәндил депутатлары Советләрин ихтиярына кечир вә буһлар эсл ингилабы гайда арыдалмасына тә, мин этмәлидир».² Салонда бу, тарихдә мисли көрүнмәиш мүрачәтинамәдә чаваб олан куруатлуу алгыш сәсләри битмәиш мүрачәтинамә Смолныдан тәчили олараг мәркәзи телеграф апарылмыш, 100 нүсхәдә үзү көчүрүләрәк ноябрын 8-дә сәһәрә ахын II Советләр гуруатлары аындын өлкәнин бүтүн ири сәлә мәркәзләри олан шәһәрләрә кәндиләришиди.

Мүвәггәти һөкүмәтин деярлмәси вә Петроградда пролетар ингилабынын гәләбәси хәбәри октябрын

26-да Бакыя чатды вә Азәрбайжан эһәмәткешләри тәрәфиндән бөйүк севинчлә гаршыланды. II Советләр гуруатларынын мүрачәтинамәсә ноябрын 3-дә «Бакински рабочи», бир күн сонра исә «Бакы район фәһлә вә һәрби депутатлары Советинин хәбәрләри» гәзетиндә дәрч олунду.

Ерләрдә бүтүн һакимийәтин фәһлә, әскәр вә кәндил депутатлары Советләринин ихтиярына кемәси вә бу Советләрин эсл ингилабы гайда арыдалмасыны тә мин этмәләри һаггында II Советләр гуруатларынын гәрамын өлдә рәһбәр тутараг Бакы болшевикләри Бакыда Совет һакимийәтинин гәләбәси уғрунда, әсәр, меншевик, дашнак вә мүсавәт партияларына гаршы кәскин мүбаризә апардылар. 1917-чи ил октябрын 31-дә Бакы Советинин мәдән-завад комиссиялары конфрансы, рота вә кәми комитәләри нүмайәндәләри илә бирликдә кениш ичласы олду. Һәмни ичласда Бакы Совети, Бакы пролетариатынын вә гарнизонунун мәтин ирадәсинә вә шууруу арымдына архаланагаг Бакыда вә онун райоһаларында Совет һакимийәтинин э'лан этди, икн күн сонра исә шәһәрдә һакимийәтин әмәли сүрәтдә Советин эллине кемәси һаггында програм гәбул этди. Советин бөйүк сәз чөлүгү илә гәбул этдийи гәтнамәдә дейилдири: «Бакы району фәһлә вә әскәр депутатлары Совети һакимийәтин Советләрин ихтиярына кемәси лузуму вә коалицион һөкүмәт э'тибар этмәдийи һаггында өз әввәлки гәрамы үзәриндә мөһкәм дүрүр... Совет Петроградда вә бүтүн Русияда кәдән бу мүбаризәдә ярамәгда олан ени халг һөкүмәтинә ачыг сүрәтдә тәрәфлар чыкыр вә көһнә буржуа-мүлкәдар һөкүмәтиндән өз вәкаләтинин фәһлә-кәндил вә әскәр депутатлары Советләринә вермәи тәләб әдир...

Кениш Бакы Совети Бакы районунда Советин һакимийәтинин кенишләтмәк вә бүтүн һакимийәти

Советин ихтиярына вермәк вәзифәсини гаршысына гәтүр».¹

Ичласда Бакы Советинин С. Шаумян, А. Чапаридзе, С. М. Эфәндиев, М. Варначев, А. Зәркәров, М. Басин, И. Васек, И. Фәлетов, М. Н. Вәзиров (сол әсәр) вә башгаларындан ибарәт ени ичрайиш комитәси сечилди. Ноябрьн 4-дә Бакы Совети «Бакы шәһәри вә онун райоһаларынын вәтәндашларына мүрачәтинамә»сини э'лан этди. Һәмни мүрачәтинамәдә дейилдири ки, халгын хошбәхтлийини, үзүлмүш, тағәдәт дүшүмүш өлкәдә сүлүһүн вә эһи-аманлыгын бәргәрәр олмасын аруу әдәләрин һәмйәсинә дәрһал вә гәти сүрәтдә ени һөкүмәтин, Ленин башда олмагла Халг Комиссарлары һөкүмәтинин тәрәфинә кемәлидирләр...

«Яшасын Ленин башда олмагла ени ингилабы һөкүмәт! Яшасын Совет һөкүмәти».²

1917-чи ил ноябрын 20-дә ХКС «Русия вә Шәргин бүтүн эһәмәткеш мүсәлманларына» ады мүрачәтинамә гәбул этди. «Һүмәт» гәзетинин 1917-чи ил 22-чи нөмрәсиндә дәрч әдилмәш бу мүрачәтинамәдә дейилдири ки, Совет һөкүмәти бүтүн эһәмәткеш мүсәлманлары һугуларыны Русиядакы башга халглары һугулары кими вар гүвәсилә горукур. ХКС-нын «Русия вә Шәргин бүтүн эһәмәткеш мүсәлманларына» ады мүрачәтинамәсиндә алағәдәр олараг Бакыда кечирилмәш чинтигиләрн бириндә чыкыш әдән М. Н. Вәзиров демишди: «Тарихдә дәрч өлдә олараг мүсәлманларла инсанә вә вәтәндаша лагил олан бир диялә данышдылар. Бу исә Халг Комиссарлары Советинин Шәрг мүсәлманларына олан мүрачәтинамәсиндир... Мүсәлман Шәрги үчүн азалдыг күнәш Русияда, Петроградда дегүр, бизим мүгәддәс вәзифәмиз исә Русиянын ингилабчы демократия

тиясыны вә онун һакимийәтинин мүдафиә этмәкдән ибарәтдир... биз Русия ингилабчы демократиясынн һәгиги вә еканә ифадәчиси олан Халг Комиссарлары Советинә кәмәк этмәлийик».¹

Беләликлә, Русиянын бир чох бөйүк шәһәрләриндә—Киев, Минск, Иваново-Вознесенск вә с. олдуғу кими Бакыда да һакимийәт динч йолла, силәһли тоғушма олмадән вә ган төғүлмәдән Советләрин эллине кечди. Ләкин Бакынын сон дәрәжә мүрәккәб ичтимәи вә милли мүнасибәтләр шәрәитиндә Совет һакимийәтинин мөһкәмләндирилмәси уғрундакы мүбаризә узун чәмиш вә чох агыр олмушдур.

Бөйүк Октябр сәсиалист ингилабынын гәләбәси вә дүняда биринчи сәсиалист дәвләтинин ярыдылмасы, өлкәдә Совет һакимийәтинин гәлибыйәти йүрүш даһилә вә харици әксингилабын азгын мүғавимәт кәстәрмәсина сәбәб олду. АБШ, Инкиләрә, Франса, Алмания, Япония империалистләри силәһли мүдахиләнин вә даһилә әксингилабын Совет Русиясына гаршы силәһли чыкышынн тәшкилатчылары олдулар. Империалистләр кәч Совет республикасына гаршы башладыларла мүбаризәдә зәнкин нефт району вә мүүһүм стратеги мөһтәгә олан Бакыя хууси фикир верир вә ону ишгәл этмәйә чалышдылар.

Бакыда Совет һакимийәти э'лан әдилдикдән сонрақы илк вәхтларда Бакы Совети бүтүн һакимийәтә тамамилә йыйәләнмәишини, шәһәрдә әксингилабы гүвәлләр һәдә тамамилә дармадагын әдильмәишини, С. Шаумян, Н. Нәриманов, М. Эфәндиев, А. Чапаридзе, С. М. Эфәндиев, И. Фәлетов, Д. Бунядаза, М. Исрафилбәйов вә б. рәһбәрлик этдикләри Бакы болшевикләри шәһәрдә вә онун райоһаларында һакимийәти тамамилә әлә алмаг, Совет Бакы; сынын гүвәлләрини тәшкил этмәк, әксингилабчыларын суи-гәсдләрини

¹ 1917-чи илнн тарихи һадисәләри көһнә стилдә, ондан сонрақы илләрин тарихи исә ени стилдә верилмәшдир.

² В. И. Ленин, Әсәрләри, 26-чы чилд, сәһ. 243.

¹ Известия Бакинского Совета» гәзети, № 175, 2 ноябр 1917-чи ил.
² Ена орада, № 178, 5 ноябр 1917-чи ил.

¹ Известия Бакинского Совета» гәзети, № 215, 23 декабр 1917-чи ил.

дәф этмәк үчүн гәти тәдбирләтә көрүрдүләр. Бакы пролетариатынын мөһкәм ирәдәсинә арханлан Бақы Совети ноябрын 12-дә әксингилаб ювасы олан Ичтимаи тәһдүкәсизлик комитәсинә, ноябрын 17-дә иса кечмиш буржуа Мүвәггәти һөкүмәтинин галыгы олан Ичтимаи тәшкиләтләр комитәсинә ләғв этди. Һәдә 1917-чи ил ноябрын орталарындан башларәг Бақыда Гызыл гвардия дәстәләри тәшкил олунаға башланмышды. 1917-чи ил декабрын 31-дә болшевик Г. Коргановун рәһбәрлик этдийн Гафгз орду-сунун Һәрби-ингилаб комитәси Тифлисдә Бақыя көчдү вә совет сийләһи гүвәһәрлирин ярадылмасы сәһәсиндә бейүк фаалийәтә башлады.

Бүтүн буларә бахмаяраг шәһәрдә һәдә дә бир сыра әксингилаби тәшкиләтләр — шәһәр бәләдийә идарәси, шәһәр думасы, мусәлман вә әрмәни милли шуралары Бақы Советинә гаршы өз позучу фаалийәтләринин давам этдирирдиләр.

Бақыда олан Совет һакимийәтинә гаршы, 1917-чи илин ноябрында Тифлисдә күрчү меншевикләри, мусавәтчиләр вә дашнақлардан тәшкил олуныш әксингилаби «Загафазия комиссарлығы» адланан «һөкүмәт» дә мүбаризә апарыды. Бақы болшевикләринин Загафазия комиссарлығына мүнәсибәти һаггында И. В. Сталинә яздығы мәктубда С. К. Шаумян көстәрдилә: «Биз, мүдәфәһчиләрдән вә милләтчиләрдән тәшкил олуныш Загафазия комиссарлығыны әксингилаби һөкүмәт кими таныяраг она гаршы мүбаризә элән этдик».

Бүтүн Азәрбайҗанда вә Загафазияда Совет һакимийәтинин гәләбә чалмасы үчүн һәләдичи амл олан Бақы фәһләләри илә әһмәткеш Азәрбайҗан кәндлиләри арасында иттиҗаг яратмаг үчүн Азәрбайҗан болшевикләри, о чүмләдән Н. Нәриманов, М. Әзизбәйов, Һ. Султанов, М. Мәмәдъяров, М. Исрафилбәйов, Һ. Ә. Тағыздә, М. Айдынбәйов, Д. Вүнядзәдә, Б. Фәндиев, М. һачыв вә башгалары бейүк иш көрүрдүләр.

Н. Нәриманов «Нә әтмәлийәк» адли мәғаләсиндә кәндлиләре мүраҗәһәт әдәрәк яздырды: «Бу суалын чавабы бәләдир: һәр ердә чалышмалысыныз ки, һакимийәт фәһлә вә әһмәткеш кәндлиләр Шурасынын ихтиярына кечсин. Бу шуралар, аңчаг, бу тәшкиләтләр Ленин мәрһәмәсинин һаятә кечирәчәкләр вә аңчаг булар ингилабы дәринләшдириб мөһкәмләндирәчәкләр».¹

Бақы партия комитәси, «Һүмүмәт» тәшкиләти, Бақы Советинин Иҗраийә Комитәси янында олан шәһәрдән канар ерләр шәбәси кәндлиләр арасында иш апармаг үчүн Азәрбайҗан гәзаларына болшевик тәһсигәтчиләри, ингилаби әдәбият, кәндли гурултайлары кечирмәк үчүн тәшкиләтчиләр вә с. кәндлириди. 1917-чи илин ахырларындан башларәг Азәрбайҗан кәндлиләринин чыкшылары, кенишләмәйә, бәзи ерләрдә—Кәңчә, Газах, Шамхор вә с. районларда үсянларә чеврилмәйә башлайыр. Ләкин кениш вусәт әлмасына бахмаяраг кәндли һәрәкәти пролетар рәһбәрлийи олмамасы үзүндән бу дөврдә мәғлүб олуыр.

Бу заман азәрбайҗанлы фәһләләр арасында Н. Нәриманов, М. Әзизбәйовун рәһбәрлик этдикләри болшевик «Һүмүмәт» тәшкиләти бейүк иш апарыды. 1918-чи ил январын 18-дә азәрбайҗанлы фәһләләринин «Һүмүмәт» тәшкиләти тәрәфиндән йығынчагы чағырылды. Йығынчаг иштиҗакчылары Н. Нәримановун мәрүзәсини динләйәрәк РСФСР ХКС-нә тәбрик телеграммы кәндәрирдиләр. вә Загафазияда бүтүн һакимийәтинин Советләрә верилмәсини тәләб әдирләр. «Һүмүмәт» болшевик тәшкиләти янында Гызыл гвардия дәстәләри тәшкил этмәк үчүн М. Әзизбәйов, Һ. Султанов, Д. Вүнядзәдә, Б. Әлиев вә Һ. Һүсейновдан ибарәт хусуси комиссия ярадылды.

Азәрбайҗанда Совет һакимийәтинин гәләбәси уғрунда мүбаризәдә болшевикләр Коммунист партиясы МК-нын вә шәхсән В. И. Лениннин

¹ «Һүмүмәт» газети, № 25, 1 январь 1917-чи ил.

көстәришләрини әлдә рәһбәр тутдулар. В. И. Ленин Азәрбайҗан болшевикләринин фаалийәтләрини дигәтлә изәлийр вә бүтүндүклә байәнирди. В. И. Ленин 1918-чи ил 14 феврал тарихли телеграммында Бақы болшевикләринә яздырды:

«Сизин мөһкәм вә гәти сийәсәтиниз бизи чох севиндире. Бачарыб һәзин сийәсәти, индикли чох чытә вәзийәттин шәкисн тәләб этдийн чох әһтиятлы бир дипломатия илә бирләшдирин,—онда биз галиб кәләрик».

Партиянын Мәркәзи Комитәсинин, шәхсән В. И. Ленинин тапшырығы илә И. В. Сталин Азәрбайҗан болшевикләри илә сых әлағә сахлайыр, Бақыда вә Азәрбайҗан гәзаларында Совет һөкүмәтинин мөһкәмләндирилмәсинә, пролетариаттын бейнәлмилләл бирлигинин ярадылмасына даир көстәришләр верирди. 1918-чи ил 19 март тарихли мәктубунда И. В. Сталин Бақы үчүн яранмыш тәһдүкәдән вә Бақынын мөһкәмләндирилмәси зәрурийәтиндән бәһс әдәрәк яздырды: «...Бақыны һәрби вә малийәг чәһәтә мөһкәмләтмәк ләзымыдыр, Бақы депутатлар Совети янында дәрһал мусәлман шәбәси дүзәлтмәк... өз дүшмәнләринә гаршы мүбаризә әдән мусәлман-әрмәни ашағы тәбәгәләрини Советин әтрафында бирләшдирмәк сийәсәти еритмәк ләзымыдыр».²

Совет һакимийәти уғрунда мүбаризәдә бүтүн Загафазияда даям мөһтәгәси олан Совет Бақысынын дахили әксингилабә илк сийләһи вүрушү 1918-чи ил мартын ахырларында олды. Мартын 29-да мусавәтчиләр шәһәрдә әксингилаби гиям чалдырылдылар. Бу гиямы ятырмаг үчүн мартын 30-да Бақы партия комитәси шәһәрин вә онун районларынын ингилаби мүдәфиә комитәсини тәшкил этди. Комитәйә С. Шаумян, Н. Нәриманов, А. Чәпаридзә, Г.

¹ В. И. Ленин, Әсәрләри, 35-чи чилд. сәһ. 314.

² Азәрбайҗан КП тарихи, 1-чи һиссә, Азәрнәшр, 1958-чи ил. сәһ. 308.

Корганов вә Сухарев (сол әсәр) дахил олдular. М. Әзизбәйов иса шәһәрин дағлыг һиссәсинин мүдәфиә комиссары тәйин олуңду. Үч күн әриндә Бақы вәтәндә муһарибәси аловларына гәрг олды. Һәр кири тәрәфдән 20 миңдан артыг адамнын иштиҗак этдийн бу шиддәтли вүрушмада әксингилаб гүвәһәли дәрмадағын әзледи.

Бақыда март һадисәләри һаггында В. И. Ленинә көндәрдийн мәктубда Н. Нәриманов яздырды: «Әзиз Ленин йолдаш! Яғын ки, Сизин хусуси олараг фикир верәчәйиниз Загафазия мәсәләси Гәрг чәһбәсинин кенишләмәси илә сых сүрәтдә әләғәдәрдыр. Буну нәзәрә аларәг «Һүмүмәт» партиясынын нумайәндәләринин динләмәк ләзым кәлдир. Бу партиянын фәал вә көркәмли иштиҗарлидән бири доктор Исрафилбәйов һазырда Москвададыр. Она тапшырылмышдыр ки, Сизә әтрафлы мәрүзә әтсин. Мән әминям ки, йол, Исрафилбәйов һәр шәһә һаггында Сизә әтрафлы мәлүмат верәр».¹

Март дөйүшләриндәдә гәләбә нәтиҗәсиндә Бақыда Совет һакимийәти мөһкәмләнди вә бүтүн Азәрбайҗанда Совет һакимийәтинин гәләбәси уғрунда мүбаризә үчүн кениш шәрәит яранды.

Өз чиркин нийәтләриндән әл чәкмәйән мусавәтчиләрин Загафазия вә Дағыстан әксингилабчылары илә бирләшәрәк Совет Бақысына гаршы ендән һүчүма кечмәләринә бахмаяраг, әксингилабын бу бирләшмиш һүчүма дә бир нәтиҗә вермәди. Дүшмән Хыралдан вә һачыгабул әтрафында мәғлүб олды. 1918-чи илин апрел—майында Ленкәранда, Сәлијанда, Шамахыда, Губада, Петровскидә (Маһач-Гала), Дәрбәндә Совет һакимийәти гурулды.

Азәрбайҗан гәзаларында вә Дағыстанда Совет һакимийәти уғрунда мүбаризәйә рәһбәрлик үчүн Бақы Совети М. Әзизбәйов Бақы губерния комиссары, В. Нәнейшвилини

¹ Н. Нәриманов, «В. И. Ленин һаггында», Бақы, Азәрнәшр, 1957-чи ил, сәһ. 361.

Дагыстан, фёвгәл'ада комиссары, М. Исрафибәнов Чавад в Ләнкәран газаларынын фёвгәл'ада комиссары, Г. М. Агасыев Дәрбәнд газасынын комиссары тә'йин этиди.

Азәрбайҗанда олан һадисәләр һаггында Бақы болшевикләри В. И. Ленинн мүнтәзәсә мә'лумат верир, мәркәздән ләзәми көмәк вә көстәришләр алырдылар. 1918-чи илын апрелиндә Бақы Совети ики дәрәжә нумайондәсини В. И. Ленинни янына көндәрилмишди.

В. И. Ленин Ингилаби-мүдәфиз Советинә язырды: «Бақы бизим үчүн һәр шейди, ону һәр нечә олурса-олсун мүдәфизә этмәк ләзәмдир.» В. И. Ленин һәмчинин тәләб эдирди ки, бакылыларин тәләбләри дигитләб музакирә эдилсин вә гәти тәдбир көрүлсүн, гәбул эдилән тәдбирләр һаггында она дәрһал мә'лумат верилсин.

1918-чи ил апрелин 19-да Бақы болшевикләринин үмуми конфрансы олду. Конфранс Азәрбайҗанда Совет һакимийәтинин рәһбәр ичрайиә органы—Бақы Халг Комиссарлары Советинин яранмасы мәсәләсини музакирә этиди. 1918-чи ил апрелин 25-да исә Бақы Советинин ичләсиндә Азәрбайҗанда вә бүтүн Загәфғазияда Совет һакимийәтинин илә һөкүмәт органы олан Бақы Халг Комиссарлары Совети тәшкил олунду.

Бақы Халг Комиссарлары Советинин тәркибинә С. Шаумян — сәдр вә харичи ишләр комиссары, А. Чапаридзе — дахили ишләр комиссары, Н. Нәриманов—шаһәр тәсәрууфаты комиссары, И. Фиолетов—Халг тәсәрууфаты шурасыннын сәдри, Г. Корганов—һәрби-дәниз ишлери комиссары, А. Каринян—әдлийә ишлери комиссары, Н. Колесникова—маариф комиссары, бир гәдәр сонра Я. Зевин—омәк комиссары вә М. Н. Вәзиров—торпаг комиссары дахил олдулар.

¹ Бах, З. Ибраһимов, «Социалист ингилабы угурула Азәрбайҗан эзәтмәкчесинин мубаризәси», Азәрнәшр, 1957-чи ил, сәһ. 370.

1918-чи ил майын 1-дә Бақы Халг Комиссарлары Совети өз «Бәяннамәсини» бурахды. Һәмнин бәяннамәдә дейилриди ки, Бақы Халг Комиссарлары Совети Умумрусия мәркәзи һөкүмәти илә сых бағлы олачак вә Русия фәһлә-кәндли һөкүмәтинин бүтүн декрет вә сәрәнчамларыны ерли шәрәитә уйғун олараг һәятә кеңирәкәклир. Бақы ХКС ерли һөкүмәт гарышында биринчи нөвбәдә дуран тәхирасалымаз вәзи-фәләрден, — Азәрбайҗанын эһмәткеш кәндиләрилә Бақы пролетариатынын иттифакыны мөһкәмләндирмәкдән вә с. бәһс эдәрәк көстәрилди ки, бу вәзифәларин ери-нә етирилмәси ялныз Бақы Халг Комиссарлары Советинин иши ола билмәз. «Зәрури тәдбирләри анчаг Бақы пролетариатынын ән фәзал вә мүтәәккил көмәйилә һәятә кеңир-мәк мүмкүн олачакдыр. Һакимий-йәт башына кәлмиш вә өзүнүдәрә ихтияр алымыш күтләләрин ярады-чыгыг иши совет сясәтинин мүвәф-фәгийәт вә тәнтәнәси үчүн еканә тә'минатдыр.»¹

Бақы Халг Комиссарлары Совети өзүнүн бүтүн фәалийәтиндә Коммунист партиясы Мәркәзи Комитәсини, В. И. Ленинни көстәрилмиш ерлин әлдә рәһбәр тутур вә Совет Русиясыннын тәүрбәсинә эсәслә-нырды.

Бақы Халг Комиссарлары Совети итгисәди сәһәдә бир сыра мһүм тәдбирләр көрүмш, нефт сәнәини, банклары, Хәзәр тичарәт донамасы-ны, балыг сәнәини миллиләшдир-мишди.

Гейд этмәк ләзәмдир ки, Бақы нефт мәдән вә заводларынын миллиләшдирилмәсинин бүтүн Совет республикасы үчүн олдугча бөйүк әһәмийәти варды. Бақыдан Совет Русиясына нефт көндәрилмәси ол-дугча мһүм һәятә әһәмийәти олан бир мәсәлә иди. В. И. Ленин һәр мәсәлә илә шәхсән мошғул олур-ду. 1918-чи ил 18 июн тарихли

¹ «Бакиский рабочий» гәзети, № 79, 1 май 1918-чи ил.

БХКС на көндәрдиин телеграмда о язырды: «Волга тез бир заманда нефт мәһсуллары көндөрмәк үчүн һәр зур тәдбир көрүн. Нефт сәнәинин вәзийәти һаггында Баш нефт комитәсинә һәр күн мә'лумат вери-ри.» 1918-чи ил майын 22-дә РСФСР Халг Комиссарлары Совети Бақы нефт сәнәинин эһтиячыны өдәмәк үчүн 100 миллион манат пул бурахмыш, майын 28-дә исә В. И. Ленинни тәклирфилә нефт сәнәинин миллиләшдирилмәси һаггында гәрар гәбул этмишди. Буна эсәсләна-раг 1918-чи ил июнун 2-дә БХКС нефт сәнәинин миллиләшдирилмә-си һаггында хүсуси декрет гәбул эти-ди.

1918-чи илын яз вә яй айларында Бақыдан Совет Русиясына 4 миллион 300 мин тон нефт вә нефт мәһсуллары көндәрилмишди.

Бақы фәһләләринин Азәрбайҗан эһмәткеш кәндиләри илә иттифакыны мөһкәмләндирмәк мәгсәдилә Бақы халг комиссарлары вә болше-викләр, о чүмләдән М. Әзизбәйов, Б. Сәрдаров, М. Мәммәдяров, А. Чапаридзе, Д. Бүнядзаде, Г. М. Агасеев, Н. Султанов, Б. Әфәндиєв вә башгалары олдугча бөйүк иш апарырдылар. Кәндләрдә кәндли депутатлары Советләри тәшкил эт-мәк, кәндли гурултайларыны һазыр-лайыб кеңирмәкдә губерния комиссары вә дахили ишләр комиссарынын мұавини М. Әзизбәйов хүсуси фәалийәтләр көстәрилди. Бу һагдә «Бакиский рабочий» гәзети языр-ды: «Бу күнләрдә губерния комиссары тә'йин эдилән Йолашымыз Мәшәди Әзизбәйов өзүнә хас олан сә'йядә мұсәлман кәндиләринин тәш-кил этмәйә башламышдыр... Йола-даш Әзизбәйовун чошгун фәалийәти бөйүк нәтижәләр вермишди. Ич-райиә Комитәсинә кәнд ичмалары-нын Совет һакимийәтини гәбул эти-дикләринә даир далбадал гәрарлар кәлмәкдәдир.»²

¹ Ленин мәмүзеси, XXXV чилд, сәһ. 24 (рус дилиндә).

² «Бакиский рабочий» гәзети, № 68, 18 апрел 1918-чи ил.

1918-чи ил яйын әвәлләринә гә-дәр Азәрбайҗанда 200-дән артыг кәндли депутатлары Совети тәшкил олунмушду.

✓ 1918-чи ил майын 26—31-дә Бақы газасы кәндли депутатларынын биринчи гурултайы олду. Гурултайын сәдри Н. Нәриманов, сәдр мұавини исә М. Н. Вәзиров сечилди. Гурул-тай БХКС-нын тәдбирләрини бә-йәнди вә кәндиләри ерләрдә Совет һакимийәтини тәшкил этмәк вә мөһкәмләндирмәк урунда мубари-зәйә чағырды. Гурултайын В. И. Ленинн көндәрдиин тәбрикдә дей-лирди: «Бақы уездинин кәндли нумайәндәләри Шурасыннын гурулта-йи Сизи, халг комиссарларынын сәдрини, шәрәфилә Октябр фәһлә-вә кәндли ингилабының баш-чысы сифәтилә тәбрик эдир. Гурул-тай Загәфғазияда мөһкәм Шура һөкүмәти тәшкил эдиб мәркәздә вә Шуранын тәрәфини саламағы өз тәрәфиндән вә'д эдир»¹.

Гурултай Ичрайиә Комитәси сечди ки, бу комитәдә дә М. Әзизбә-йов (сәдр), Н. Нәриманов, Д. Бү-нядзаде, Г. Султанов, М. Мәммәдя-ров, М. Н. Вәзиров вә башгалары дахил олдулар. Бақы газасы кәндли депутатлары Совети Ичрайиә Ко-митәсини 7 узву Бақы Совети Ич-райиә Комитәсинә дахил олду. Бундан сонра Бақы Совети Бақы фәһлә, әскәр вә кәндли депутатла-ры Совети адыны алды.

Кәндли гурултайлары һәмчинин Губа, Ләнкәран, Салян, Астара, Шамахи вә Дәрбәнддә вә олду.

Азәрбайҗанда кәндли һәрәкәты һаггында «Правда» гәзети язырды: «Мұсәлман кәнди оянымышдыр, мұсәлман кәндиләри истисмарчыла-ра гарыш мүстәғил мубаризә йолу-на дүшүмшләр. «Милләтин мугдә-дас бирлиги» һаггында көһнә шүар һәятин зәрбәләри илә синлиниб аты-лар. Бейһадимләл синфи мубари-зә идеясы, авам, әсрләр бою зүлм чөкмиш мұсәлман күтләләринин

¹ «Һүмәт» гәзети, № 65, 16 май 1918-чи ил.

ичәрисинә кечиб яйлыр. Буну бизә мусәлман кәндләриндә кәндли Советләрнин тәшкили, Совет һакимийәтинин гәбул олунмасы вә ярадылмасы вә с. һаггында чыхарылаң гәрәрләп, һөкүмлә һаггында шәһәрләндәкәнар ерләр комиссияларындан алынған дәмәк олар ки, һәр чүр мә'уматлар тәсдиқ эдир. Буну Шамаһы гәзәсы, һәбәлә Бақы гәзәсы кәндли депутатлары гуруатлы тәсдиқ эдир».¹

1918-чи ил июнун 18-дә БХКС Загәфагизияда вә Дағыстан вилайәтләриндә мүлкәдәр торпагла-рынны ичтимәнләшдирилмәсы һаггында декрет гәбул этди. Бу декрет кәрә торпаг, ералты сәрәвәтләр, су, мөшәләр вә чанлы тәбиәт гүввәләрини үзәриндә хүсуси мүлкийәтләргә эдилір, онлар үмүмхалг малына чевирилір, бүтүн хан-бәй торпагла-ры мүсәдирә олунараг едәнчисиз эһмәткеш кәндлиләрин истифадәсинә верилдири. Лакин БХКС бу декретни тамамилә һаятә кечирә билмәди. Н. Нәриманов бу барәдә сонрәләр язымышди: «Торпагың ялынз эһмәткеш халға мәнсуб олдуғуну, э'лан этмәк кифайәт дейилди, буна һеч олмаса Бақыя аһы әтраф ер-ләрдә фе'дан әмәл этмәк ләзәм иди, чүнки йоксуллары Совет һакимийәтинин тәрәфинә чәлб этмәкдә торпаг мәсәләсинин һәлл олунмасынын чох бейүк әһәмиийәти оларды».²

БХКС мә'дан вә мүссәсәләрдә 8 саатлыг иш күнү гурулмасы, фәһләләрнин әмәк вә яшайыш шәраитинин яхшылашдырылмасы, шәһәрнин әрзәтлә тә'мин едилмәкдә вә с. сәһәләрдә дә бир сыра тәдбирләр һаятә кечирди. Бу тәдбирләрдән халг маарифи сәһәсиндә көрүлән иши гәйд этмәк ләзәмдыр.

РСФСР ХКС-нын 23 январ 1918-чи ил тарихли декрети әсәсиндә Бақы Халг Маариф Комиссарлыгы

майын 12-дә мәктәбиян мәсәдидән вә киһәсдән айрылмасы һаггында сәрәнчәм верди. Эһмәткешләр вә онларны балалары үчүн үмүми ичбәри пулеуз тәһсил мүйәйиз эдилди. Бақы Халг Маариф Комиссарлыгынын «Бәһинамәсиндә» дейилди: «Загәфагизияда Совет һакимийәтинин мәркәзи олан Бақыдан маариф ишығы ән узаг кәндләрә яйыларәг йоксул эһмәткеш кәндлинин шуғруну оятмалы, мүйәризә үчүн она мә'нәви гүввә вермәли вә онун ушағларын тәрбияләтмәлидир ки, онлар ени һаятын чәсарәтли ярадычысы олсунлар. Ушағлар үчүн кениш мәктәб шәбәкәси вә зиялылар үчүн халг дәрулфунуну ачмаг—Совет һакимийәтинин гарышында дуран ән вәчиб мәсәлә бундан ибарәтдир».³

Н. Нәриманов, М. Әзизбәйов, көркәмлә Әзәрбәйжан язычысы Сүлейман Санн Ахундов Маариф Комиссарлыгынын ишинә аһындан көмәк эдирдиләр.

Маариф комиссарынын сәдрәлий алтында бүтүн мүһүм маариф мәсәләләрини һәлл этмәк, һәмчинин мәдәни-маарифи ишләри көрмәк үчүн халг тәһсилы Шурасы ярадылмышды. Маариф Комиссарлыгынын таркибиндә мәктәбә гәдәр, мәктәб, мәктәбдән канәр тәһсил, мәдәнийәт вә ичмәсәнәт шәбәләри вар иди. О чүмәлдән кино, театр, мусиги вә с. ишләри дә Маариф Комиссарлыгына тапшырылмышды. 1918-чи ил июнун 7-дә Маариф Комиссарлыгы артистләрин, рәссамларын вә мусигичиләрин йығынчагыны кечирди.

Маариф Комиссарлыгы гәсә мүддәтә ишләрлә үчүн курсләр, бир сыра кәндләрдә мәктәбләр, китабханалар вә с. тәшкил этди.

Бақы Халг Комиссарлары Совети мүәллимләрин гайгысына галарәг онларны маашларыны артырды, онларны әввәлдән галмыш бүтүн әмәк һаггы борчларына дә верди.

¹ В. И. Ленин Маркәзи Музейи Бақы филиалынын нәгатив фонду, сәмәд № 6705.

Маариф Комиссарлыгы эһмәткешләри вә онларны ушағларынны бейһәминләл тәрбиясинә, онларны аһа дилиндә тәһсил алмалары үчүн шәраит ярадылмасына хүсуси фикир верирди.

Илк күнләрдән башлаһраг БХКС-нын бүтүн фәалийәти вәтәндәш мүйәрибәси вә харичи империалист мүдахиләсинин аловлары шәраитиндә кечирди. 1918-чи илин майында түрк гошунлары Әзәрбәйжанә сохуларәг Кәңчәни туттуну вә Бақы үзәринә һүчүмә кечмишди. 1918-чи илин аһындан башлаһраг инкисил империалистләри Бақыдакы әсәр, даһнақ вә меншевикләрә әләгәй кирир, онларын көмәйилә аһхадә Совет һакимийәтинә гаршы бейүк позучулут иши апарырдылар.

1918-чи ил июлун орталарында Әзәрбәйжанда һәрби әмәлийятлар үч әсәс истигамәтдә: шимал (Губа—Дағыстан), чәнүб (Ләнкәрән—Астара—Сәлиан) вә мәркәз (Курдәли—Кейчәй) истигамәтләриндә апарылды.

Хәрчи мүдахиләбә вә дахили әксинигулаба гаршы Совет Әзәрбәйжаны уғрунда апарылаң мубаризәнин тәшкилатчысы Коммунист партиясы иди. Минләрлә фәһлә вә эһмәткеш Гызыл Орду сывараларына дахил олур, чәһбәй кедирләр. Совет Бақысынын мүдәфәһәсини мөһкамләндирмәк вә ени Совет гошун һиссәләри тәшкил этмәк сәһәсиндә М. Мәммәдяров, А. Микоян, Г. Корганов, И. Мәлыкин, Г. Султанов вә башгалары бейүк фәалийәт кестаридиләр. М. Мәммәдяров вә Д. Бунядзәдәнин башчылыгы алтында Маштага вә Шубаны кәндиләриндән ибарәт бир мубәрәзин дәстә дүзәлдилишди.

Совет Русиясы Бақыдакы һадисәләри дигәтлә изләйирди. «Правда» гәзәти язырды: «Фәһлә-кәндли Русиясы ингилаб гәһрәманларынын—бақылыларын мубаризәсини гызығы мәнәббәтлә, ән яхшы арзуларла изләйир вә онларны гәләбәсини асанлашдырмаг үчүн мүмкүн олан һәр иши эдәчәкдир. Бақылы йол-

лашлар, мәрд олун, Совет Русиясы сизиләдир»¹. 1918-чи ил июлун 19-да Совет һөкүмәтинин сәрәнчәми илә Украйна чәһбәсиндән кәндрилиш 780 дөйүшчүдән ибарәт бир дәстә Г. Петровун башчылыгы алтында Бақыя кәлди. Һәбәлә, һәштәрхәндән да Бақыя һәрби ләвазиматла бирлилдә сәвәри батәрә вә 170 дөйүшчүдән ибарәт бир команда кәндәрилди.

Бақы фәһләләри вә гызыл әскәрләр өз чанлары баһанасы сон нәфәсләриндәкә Совет һакимийәтини мүдәфиә этмәк гәттиәтиндә идиляр. Мәһз буна көрә дә онлар чәһбәләрдә гәһрәманлыг харүгәләри кестаридиләр.

Лакин буна башлаһраг 1918-чи ил июнун сону—июлун әввәлләриндә Совет Бақысынын вәзийәти олдуға ағырлашды.

1918-чи ил июлун 25-дә Бақы Советинин фәвғәләдә ичләсчә чавырды. Ичләсдә һазыркы снәси вә һәрби вәзийәт һаггында С. Шаумян, М. Әзизбәйов, А. Чәпаридзә вә башгалары ичләсдә алову чыхышлар эдәрәк меншевик-әсәр-даһнақларын бу хани тәклифинин империалистләрин хейринә олдуғуну кестаридиләр.

Бошвекиләр инкисилләрин дәвәт әдилмәсинә гаршы кәскин этираз едән гәтнамә тәклиф этдиләр. Орада дейилди: «Бақы Совети гәрәра алыр ки, өз ингилаби гүввәмиз вә ингилаби Русиянын күчү илә Бақы мүдәфиә эдилсин вә инкисилләри, чарғырмаг үстүндә апарылаң позучу вә рудлан салычы тәшвиғатә сон гурулсын».²

Гәтнамәләр сәсә гурулдуға болшевикиләрин гәтнамәси 236, әсәрләринки исә 259 сәс алды. Белә олдуға С. Шаумян чыхыш эдәрәк

¹ «Правда» гәзәти, № 130, 28 июн 1918-чи ил.
² С. Шаумян, «Стәтәи и речни в 1917—1918 г.», сәһ. 283—284.

¹ «Правда» гәзәти, № 117, 14 июн 1918-чи ил.

² З. Ибраһимов, «Сосялист ингилабы уғрунда Әзәрбәйжан эһмәткешләринин мубаризәси», Азәрнәшр, 1957-чи ил, сәһ. 424—425.

билдирди ки, бу чинийёткар хаан сиясатин мөсуллийёти тамамилә әсәр-мешнәвр-дашнакларын үзәри-нә дүшүр вә халк комиссарлары өз вәзифәләриндән әл чәкирләр.

1918-чи ил июлун 29-да УРМИК вә Москва Советинин биркә ичласындакы мә'рузәсиндә В. И. Ленин БХКК-нын инкилисләри дө'вәт әтмәйә гаршы чыхыш әтмәсинә йүксәк гиймәт вермишди. В. И. Ленин дейрди: «...бакылы йолдашларымызын вәзийәти нә гәдәр чәтин олса да, онлар бәлә бир сүлп бағламагдан боюн тачырмакча, сөздә дейил, ишдә сосялист оланларга ләйг еканә бир аддым атмышлар. Инкилис-франсыз империалистләри илә һәр чүр сәзияшдән гәти сүртәдә интигна әтмәк—бакылы йолдашларын атыгы еканә дүзкүн аддымдыр, чүнки инкилис-франсыз империалистләрини дө'вәт әтмәк мүстәгил сосялист һакимийәтини—әләгәс кәсимиш бир әразидә ерлөшсә дө, империалист мұһарибәси кәләсинә чевирмәк демәкдир.

Буна көрә да үмүми һадисәләр сийләнсиндә Бакы һадисәсинин нә гәдәр әһәмийәти олдуғуна бизим һеч бир шүбһәмиз йохдур»¹.

Бакы болшевикләри соң имканларына гәдәр силәни ерә гоймур, шәһәр мұдәффә әтмәк үчүн әлләриндән кәләни әдирдиләр. Болшевикләрин июлун 27-дә олмуш үмүм конфрансы һакимийәти² әлдән вермәйб үмүми сәфәрбарлық әлән әтмәй вә шәһәр мұдәффә әтмәй гәрәра алды. Шәһәрин бир чох ерләрдә митинглар тәшкил олунмуш, бурада чыхыш әдән С. Шаумян, М. Әзизбәйов, Г. Петров, Һ. Султанов, М. Һ. Вәзиров вә башгалары зәһмәткешләри «Рәдд олсун алман-түрк вә инкилис империалистләри!», «Хәниләрә вә сатгычларга өлүм!», «Яшасын Совет һакимийәти!» вә с. шүарлар алтында мұбаризәлә чагырындылар. «Һүммәт» вә «Әдаләт» комитәләри өз үзләринин һамасынын орду сараларына кирмәләри һаггында гә-

рар гәбүл этди. Ләкин бүтүн дүшмәнлар бажмәларә вәзийәт кетдикчә ағырлашдылар. А. И. Микоян бу бәрәдә азымышды: «Меншевикләр, әсәрләр вә дашнаклар бизим үчүн чох тәһдидкәли бир заманда Бакы Совети һакимийәтинә архаан зәрбә әдирдиләр, хәянеткарлыг әдиб бизи инкилисләрә сәтдиләр»³.

Хейли үстүн олан дүшмән гүвәзләринин тәзийгә алтында 1918-чи ил июлун 31-дә Бакыда Совет һакимийәти мұвәггәти оларга сүтүг әтди. Августун 1-дә Бакыда мәнфур хәниләр һөкүмәти—империализмин сатгыч акентләр олан меншевикләрин, әсәрләрин, дашнакларын «Сентрокаспия диктатурасы» һөкүмәти тәшкил олунду. Августун 4-дә Бакы инкилис мұдәхиләчиләри тәрәфиндән ишғал олунду. Инкилис мұдәхиләчиләри әсәрләрин, меншевикләрин вә дашнакларын көмәйи илә 26 Бакы комиссарыны дүстаг әдиб һәбсханая салдылар. Ләкин чох кечмәдән онлар Бакыны тәрк әтмәйә мәнфур олдулар. Түркийәнин гулдуз дөстәләри вә онларын мұсавәтчи акентләри Бакыя сохулдулар.

1918-чи ил сентябрын 20-дә сәһәрә яхын Красноводскин 207 километрийндә Ағчагум вә Перевал станциялары арасында Бакы комиссарлары: С. Шаумян, М. Әзизбәйов, А. Чапаридзе, М. Һ. Вәзиров, И. Фиолетов, Я. Зевин, Г. Корганов, М. Басин вә башгалары инкилис империалистләри вә онларын мұздул нөкәрләри олан әсәрләр тәрәфиндән вәһшичәсинә күлләләндиләр. Хәлг яни уғрунда мәрүр вә мәрд мұбаризәләр олан шәһә Бакы комиссарлары күлләләнән заман гәтиләрә үз тутарга дедиләр: «Биз коммунизм уғрунда һаләк олудур, яшасын коммунизм».

Азәрбайҗан халгынын севимли шаири Сәмәд Вурғун «26-лар» пәзмәсында бә гәһрәманларын дили илә бәлә демишдир:

«Сиз әй Аврәпәнин чәлдәдлары! Тарихин мөһәри дөмәлдән бәри, Гулдуз пәлтарына бүрүндүңүз сиз, Будур өлүмүңүз, ачизлийиниз! Бу тыргын, һүчүм, бу өлүм, бу ган, Тутуб әсрләрин даш яхасындан Чаваб истәйчәк!»

О заман һәят, Әдләрдә йүксәлән гызыл пләжәт, Интигам! дейәрәк тапачаг сизи, Тарих диләйчәк мәһкәмәзиниз!».

Азәрбайҗан халгынын шәһли огуллари — 26 Бакы комиссарынын хәйчәсинә өлдүрүлмәси мұһәсәбәтиә Н. Нәриманов азырды: «Дүня капитализминә гаршы мұбаризәдә биз 26 гәһрәман дейил, бәлкә да 26 вә даһа чох йүз миннәрлә ән яхшы дөйүшчүләримизни итирмишк.

Бу тәләфәт әбәс дейилдир. Зәһм-ли бир күн кәлиб чатачаг вә чүрүмүз буржуа гәйдалары мәнв олачаг, дүня пролетар ингилабы исә гәлбәдә чалачагдыр»⁴.

Империалист гәсбкарлар Азәрбайҗан халгыны амансызчәсинә истисмар әдирдиләр. Онлар Азәрбайҗанда мұстәмләкә режимни яратмышдылар. Зәһмәткешләрә гаршы гәилә террор сиясәти еридирдиләр вә ингилаб һәрәкәтини амансызчәсинә боғурдулар. Харич империалистләрин вә онларын әлалтылары олан мұсавәтчыларың чәзә тәдбирләри азалдыг вә истигәллийәти уғрунда, Совет һакимийәти уғрунда мұбаризәдә Азәрбайҗан зәһмәткешләринин ирадәсини ғыра билмәди.

Азәрбайҗан зәһмәткешләри өзләринин ән яхшы өвәлдәдлары олан 26 Бакы комиссарынын күлләләнмәсинә чаваб оларга шәһли Коммунист партиясы атрафында даһа сых бирләшдиләр, мұсавәт үсүл-идарәсинә гаршы, Совет һакимийәти уғрунда мұбаризәни ени бир гүвәзәтлә кеңишләндирдиләр. 1920-чи ил апрели 28-дә Азәрбайҗан зәһмәткешләри Бөйүк рус халгынын гардаш-

лыг көмәйи сәйсәсиндә Азәрбайҗанда һәмшәлиәк оларга, Совет һакимийәти гурулар. Беләликлә, Азәрбайҗанда мұсавәтчыларын мұқәдәр буржуа һөкмранлығына соң гоюлду.

Азәрбайҗанын үзәриндә Совет һакимийәтинин мәғлүбәдлмәсә әл байрағы учалды. Чох кечмәдән бәшәрийәт тарихиндә ени дөвр ачмыш Бөйүк Октябрь сосялист ингилабын азалдыг шүалары гардаш Эрмәнистан вә Күрүчстан да өз шәфәргәләрин сачды, Октябрь сосялист ингилабынын гәлиб байрағы Зағарфазия үзәриндә бөйүк ығурла далғаланмаға башлады. 26 Бакы комиссарынын уғрунда мұбаризә апардыглары иш гәлбәдә илә нәтичәләнди.

Азәрбайҗанда Совет һакимийәти Бөйүк Октябрь сосялист ингилабын етишдирмәсиндир. Ленин милли сиясәтинин дөмәлдән һәятә кеңирилмәсә сәйсәсиндә Азәрбайҗан Совет һакимийәти илләриндә чинкәләнән сосялист республикасына чеврилмишдир. Азәрбайҗан Совет һакимийәти илләриндә истәр тәсәруруфат вә истәрсә да әлм вә мәдәнийәтин бүтүн саһалариндә олдуға көркәмди наһийлиәтләр газаммышдыр. Күнәшли Совет Азәрбайҗанын Шәргин гапысында сәнмәс бир маяк олмушдур. Совет һакимийәти илләриндә орденли республикамызын итисәдийәт вә мәдәнийәти мисилсиз дәрәжәдә инкишад әтмишдир, формача милли, мәзмунча сосялист мәдәнийәти яранмыш вә тәрәғғи әтмишдир. Ингилабдан әввәл Азәрбайҗан халгынын 90 фәниз савадсыз иди. Инди республикамыз башдан-баша савәдлылар өлкәсинә чеврилмишдир. Совет Азәрбайҗанында мәктәпләрин сәйи 1914-чү илдәкинә нисбәтән 69 дафә артымышдыр. Республикамызда һәр беш нәфәрдән бири охумур, мұхтәләфф әлмн мұһәсәсәләрәдә фәдәкарлыгга чалышан 4.720 әлми ишчидән 1.800 нәфәри әлмләр доктору вә һәмизәдиләр. Әкәр ингилабдан әввәл әһалинин һәр 8 мин нәфәринә бир һәким дүшүрдүсә,

¹ В. И. Ленин, Әсәрләри, 28-чи илдә, сәһ. 6—7.

² Азәрбайҗан КП тарихи, 1-чи һиссә, Бакы, Азәрнәшр, 1958-чи ил, сәһ. 333.

³ «Бакиский рабочий» гәзәти, № 211, 20 сентябр 1920-чи ил.

инди һәкимләрин сайы 25 дәрәҗә артымыш вә тәҗрибән 480 адама бәһар-һәким хидмәт эдир.

Совет һәкимийәти илләриндә гүдрәтли сосялист сәнаеи ярадылмыш, Сумгайыт, Минскәчевир, Дашкәсән вә с. ени сәнае шәһәрләри салынмышдыр, республикамызын халг тәсәррүфатынын чох мүнһүм сәһәләриндән олан сосялист кәнд тәсәррүфатымызын мәнзәрәси дә хош вә фәрәһли олмушдур. Бөйүк Коммунист партиясынын ән көһнә вә мүбариз дәстәләриндән бири олан Азәрбайҗан партия тәшкيلاتы Совет Иттифагы Коммунист партиясы Мәркәзи Комитәси әтрафында өз сьраларыны кетдикчә даһа сых бирләшдирир, онун сынанмыш рәһбәрлийн алтында республикамызын зәһмәткешләрини, партиянын вә һөкүмәтин гаршыя гойдулгалары, XX партия гурултайынын тарихи гәрарларындан доған тәсәррүфат-сияси вәзифәләри мүнвәффәгийәтлә һәятә кечирмәк уғрунда даһа әзмәл мүбаризә апарыр. Бу мүбаризәдә республикамызын

коммунистларн Бақы партия тәшкيلاتынын шанлы болшевик әһәна-ләрини лайигинчә давам этдирирләр.

Бүтүн совет халгы ила бирликдә республикамызын зәһмәткешләри Коммунист партиясынын рәһбәрлийн алтында өлкәмиздә коммунизм гурмаг сәһәсиндә бөйүк ярадычылыг ишләри көрәрәк, бүтүн дүняда сүлһ уғрунда, ени дүня мүһарибәси ғызышдыранларә гаршы инадлы вә ардычыл мүбаризә апарырлар.

26 Бақы комиссарынын әәиз хәтирәси совет адамларыны өлкәмиздә коммунизмни гәләбәси уғрунда мүбаризәйә руһландырар. Коммунист партиясынын рәһбәрлийн алтында совет халгынын коммунизм гуручулуғу йолунда 40 ил әрзиндә гәләбәси бөйүк гәләбәләр халгымызын азадлыгы уғрунда, сосялист ингилабы вә Совет һәкимийәтинин гәләбәси уғрунда гәһрәманлыгә һәләк олмуш шанлы Бақы комиссарларынын хәтирәсини әбәдиләшдирмәк үчүн ән яхшы әбидәдир.

Профессор М. МЕҢДИЗАДӘ.

1917—1920-җИ ИЛАӨРДӨ АЗӘРБАЙҖАНДА СОВЕТ МӘКТӘБИ ГУРМАГ УҖРУНДА КЕДӨН МҮБӘРИЗӘ ТАРИХИНДӨН

Дәһи Ленинни рәһбәрлийн алтында һазырланан вә башланан Бөйүк Октябр сосялист ингилабы өлкәдә вәзийәти көкүчдән дәйишдирди. Бу ингилаб Русиянын бүтүн зәһмәткешләрини, о чүмләдән Азәрбайҗан халгыны истомар әүлүмдән әбәди олараг азад этди; өлкәнн бүтүн халгларына сияси, итгисәди вә милли азадлыг верди, онларын милли мәдәнийәтинин совет гуручулуғу әсәсиндә сүрәтлә инжишафы вә чикәкләнмәси үчүн әлверишләр әммин яратды.

1917-җи ил ноябрын 16-да нәшр әдилән тарихи сәһәд «Русия халгларынын һуғуғлары бәйнамәси», Русия халгларынын бәрәбәр сияси, итгисәди вә мәдәни яшайышларынын әсәсләрини, о чүмләдән Русияда олан хырда миллиләтләрнин азад яшәячәкларыны элан этди. Халглар арасында вахтилә мөвчуд олан әләгәсизлик вә әдаәт онларын бөйүк достлуғу, бирлийн вә гаршылығлы ярадымы илә әвәз әдилди. Русияда олан бүтүн халгларын вә миллиләтләрнин һуғуғ бәрәбәрлийн достлуғу вә гардашлыгы олан Ленин милли сияси гәлиб кәлди.

Ленин милли сиясәти Русия халгларынын бүтүн зәһмәткешләринә илан верир, онлары ингилабда фәал иштирак этмәйә чәлб эдирди.

Октябр ингилабынын әзәмәтли дағалары Русиянын бүтүн ерләринә, о чүмләдән дә Зағәфғазияяйылыр, зәһмәткешләр арасында ингилаби чөшгуилуғу күчләндирди. Ингилаби гүвәләр бүтүн За-

ғәфғазияда, хүсүсән Бақы шәһәриндә болшевикләр партиясынын әтрафында топлашырдылар. Шүбһәсиз, оксингилаби гүвәләр дә мүвкүләмир, группашырдылар. Мүвәггәти һөкүмәт йыхылдыгдан сонра, мусяватчылар, мешшевикләр вә дашнаклар да дахил олмәг үзрә Зағәфғазиянын әксингилабчы гүвәләри, ноябр айынын 15-дә¹ (1917), мәркәзләри олан «Зағәфғазия комиссариятыны» тәшкил этдиләр. Болшевикләр әтрафына топланан гүвәләр исә бәшдә сынанмыш ингилабчылар С. Шаумян, Н. Нәриманов, М. Әзизбәйов, А. Чәпаридзә, И. Фиолетов вә башгалары олмәгә һәмин комиссарият әлейһинә мүбаризәләрини күчләндирдиляр. Ноябрь айынын 13-дә (1917) болшевикләрнин тәшәббусу илә Бақы Совети, Бақы шәһәриндә Совет һөкүмәтин элан этмәи гәрәра алды. Ләкин бу вә бу ки-ми ингилаби тәдбирләр, буржуа-мүлкәдәр иртичаынын күчлү мүгавимәтинә раст кәлирди.

Бақы болшевикләрни бу гара гүвәләрин мүгавимәтини ғырмаг, гәтә олараг Совет дәвләти гурмаг вә беләликлә совет мәктәпләри ачыб халг күтәлләри арасында әлм вә маарифи яймаг, бунун үчүн дә тәрәггипрәврә зиялылары Совет һөкүмәти тәрәфинә чәкмәк үчүн кәскин мүбаризә апарыр вә чөшгун фәалийәт кәстәридиляр. Русиянын тәҗмә мәркәзи вилайәтләриндә де-йил, учғарларда да Совет һөкүмәти-

¹ Бурадыкы тарихләр ени стилә верилмишдир.